

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Alena Navrátilová

Současná politická kultura v České republice

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 27. června 2014.

.....
Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. Mgr. Pavlu Šaradínovi, Ph.D. za odborné vedení práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Pojem politická kultura	13
1.1 Faktory ovlivňující politickou kulturu	15
2. Mezinárodní výzkum politické kultury.....	19
2.1 Dílo Gabriela A. Almonda a Sidneyho Verby	21
2.1.1 Gabriel A. Almond – Comparative Political Systems.....	21
2.1.2 Gabriel A. Almond a Sidney Verba – The Civic Culture.....	23
2.2 Pokračovatelé Gabriela Almonda	28
3. Politická kultura v českých společenských vědách	31
3.1 Politická kultura v rámci postkomunistické střední a východní Evropy.....	34
3.2 Totalitní a posttotalitní syndrom	37
4. Charakteristika současné politické kultury v České republice na základě výzkumů veřejného mínění.....	40
4.1 Důvěra v politické instituce.....	42
4.2 Spokojenost s politickou situací a politikou obecně	47
Závěr	51
Prameny a literatura	56
Abstrakt.....	60
Abstract.....	61

Úvod

V současné době je pojem politická kultura používán poměrně často, a to napříč různými oblastmi. Mluví o něm odborníci, používají ho často novináři a někdy o něm můžeme slyšet i z úst obyčejných občanů. Nejčastěji se tento pojem objevuje v souvislosti s negativními politickými událostmi, kdy občané vyjadřují svou nespokojenost s politikou a zejména s hlavními politickými aktéry či institucemi. Všeobecně pak panuje v České republice přesvědčení, že česká politická kultura je ve srovnání se západními zeměmi nyní velmi nízká. Co však toto označení přesně znamená a na základě čeho můžeme vůbec stav politické kultury hodnotit?

Abychom mohli odpovědět na tyto otázky, musíme se nejdříve podívat podrobněji na samotný obsah pojmu politická kultura. I přes jeho časté užívání je totiž tento pojem většinou chápán nedostatečně či zcela špatně. Běžní občané, novináři a dokonce samotní politici chápou většinou pod pojmem politická kultura především chování a jednání politiků. V důsledku toho se pak chápání politické kultury omezuje pouze na tzv. kulturu politického chování. Přestože je toto vysvětlení správné, představuje pouze zlomek toho, co ve skutečnosti utváří politickou kulturu dané společnosti. Nejistota ohledně obsahu politické kultury však panuje i mezi odborníky. Kdybychom hledali jednu platnou a všemi uznávanou definici politické kultury, bylo by naše hledání marné. Politická kultura je totiž oblastí, která stojí na pomezí několika společenskovedních oborů – především politologie a sociologie, ale také psychologie či sociální antropologie. Dále pak mohou být využívány i poznatky například z historie, které zaujímají významnou úlohu v mnoha definicích politické kultury. Politická kultura má tedy multidisciplinární charakter, což pouze ukazuje na rozmanitost a šířku tohoto pojmu.

Tento multidisciplinární charakter s sebou přináší také velké množství perspektiv, z jakých můžeme na problematiku politické kultury nahlížet. V závislosti na zvolené perspektivě se pak liší i jednotlivé definice toho, co v sobě tento pojem všechno obsahuje. Pro tuto práci bude klíčová perspektiva politologie. To však neznamená, že se v určitých částech práce nebudeme muset uchýlit i k dalším doplňujícím vysvětlením. V závěrečných kapitolách o výzkumu a současném stavu české politické kultury budu například využívat také poznatky z historie a psychologie, dále pak poznatky o stavu ekonomiky, které s aktuálním stavem politické kultury velmi úzce souvisí. Právě takové prolínání několika vědních disciplín vnáší do obsahu politické kultury opravdovou

rozmanitost a poukazuje na šířku jejího záběru. A právě tato rozmanitost je důvodem, proč je prakticky nemožné podat jednotnou a ucelenou definici politické kultury.

Český odborník na politickou kulturu Marek Skovajsa však ve své práci s názvem *Politická kultura: přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky* dochází k velmi důležitému poznatku. Při poměrně podrobné komparaci již existujících definic a konceptualizací politické kultury, dochází k závěru, že se tyto definice přece jen v jednom bodě překrývají. Tímto bodem je tvrzení, že „jádro obsahu politické kultury tvoří subjektivní stránka politického jednání.“ (Skovajsa 2006: 32) Do vztahu občanů k politickému systému se tedy promítají i jejich dlouhodobé názory a postoje, dále historické zkušenosti, ale nesmíme zapomínat ani na emoce. Tyto faktory poté velmi výrazně ovlivňují jejich chování a orientace k politickému systému a jeho aktérům. Tento předpoklad je využit také v této práci a tvoří základní východisko pro výzkum současné politické kultury v České republice.

Výzkum politické kultury jako samostatné subdisciplíny politické vědy se začal rozvíjet v 50. letech 20. století ve Spojených státech amerických. To však neznamená, že by se dřívější autoři touto oblastí vůbec nezabývali. Názory a postoje občanů k politice, jejich chování v rámci politického systému či vztah politické elity a běžných občanů byly součástí nejrůznějších děl a studií již od dob antiky. Sám Gabriel Almond píše ve své stati *The Intellectual History of the Civic Culture Concept*, že „jakési ponětí o politické kultuře je na světě již od dob, kdy lidé začali mluvit a psát o politice.“ (Almond 1980: 1) A následně podává poměrně obsáhlý popis jednotlivých etap a dílčích studií, které se nepřímo politickou kulturou zabývaly. Jako příklady zde uvádí díla Aristotela, Platóna, Machiavelliho, dále pak Montesquieho, Rousseaua či de Tocquevilla. Později zmiňuje například teorie elit a autory jako Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto a Roberto Michels. Neopomíná ani vliv sociologie a Maxe Webera nebo také studie autoritářských osobností. (Almond 1980: 2–6, 8, 12–14) Po dlouhou dobu byl tedy výzkum politické kultury spíše doplňujícím. Byl součástí politické filozofie, později například také sociologie nebo měl formu studií národního charakteru.

Zkoumání politické kultury jako samostatné oblasti politologie se pak objevuje po druhé světové válce ve snaze pochopit mezinárodněpoliticky významné státy. Tento zájem vznikl v důsledku druhé světové války a poválečného uspořádání států včetně jejich dalšího vývoje. Právě v tomto ohledu se jevila znalost kultury jednotlivých národů jako nesmírně důležitá. V roce 1956 publikuje Gabriel Almond článek s názvem *Comparative Political Systems*, v němž poprvé používá termín politická kultura. V roce

1963 následuje rozsáhlá studie politické kultury pěti zemí *The Civic Culture*, kterou napsal Almond společně se Sidneyem Verbou. Tato studie se stala v oblasti výzkumu politické kultury doslova přelomovou, především pro svůj mezinárodní charakter a první ucelenou konceptualizaci politické kultury. Na tuto studii poté navázali i pozdější odborníci – zmiňme například Ronalda Ingleharta, Luciana Pye či Roberta Putnama. I v současné době je *The Civic Culture* velmi vlivným pramenem a většina autorů stále vychází z původního pojetí politické kultury zavedeného právě Almondem a Verbou. To je také důvod, proč budu těmto autorům věnovat pozornost na začátku této práce, kde se budu věnovat mezinárodnímu výzkumu politické kultury.

V českých společenských vědách bylo pojmu politické kultury dosud věnováno málo pozornosti ve srovnání s faktem, že se o nízké politické kultuře v České republice mluví poměrně často. Politická kultura se dostává do popředí na počátku 20. století v souvislosti se vznikem první Československé republiky v roce 1918. Politickou kulturu zmiňovali ve svých dílech již Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš, který se také stal jakýmsi zakladatelem výzkumu politické kultury českého národa. Mezi další průkopníky v oblasti výzkumu české politické kultury poté patří například Ferdinand Peroutka, Vilém Mathesius, Emanuel Chalupný a další. Rozvoj demokratické politické kultury první republiky byl však přerušen Mnichovskou dohodou a vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Přerušen byl také výzkum v této oblasti. V době komunistického režimu pak bylo bádání o politické kultuře obnoveno pouze částečně. Byly prováděny některé dílčí studie, které však musely být v souladu s komunistickou ideologií. Výzkum politické kultury byl tedy téměř po celé 20. století doprovázen mnoha historickými, společenskými i politickými zvraty, které se i nadále promítají do současnosti. Nejvýznamněji stále přetrvává vliv komunistického režimu, jeho institucí a praktik, a to nejen v České republice, ale i v rámci ostatních postkomunistických zemích střední a východní Evropy.

K úplnému obnovení výzkumu politické kultury v českých společenských vědách tedy došlo opět až po roce 1989. Významní autoři, kteří se zasadili o navrácení politické kultury do popředí, jsou zejména Marek Skovajsa, Emanuel Pecka, Martina Klicperová-Baker, Eva Broklová nebo také sociologové Ivo Bayer a Jiří Kabele. Právě z některých děl těchto autorů budu vycházet i já při popisu a charakteristice české politické kultury.

Cílem této práce je tedy nejprve vysvětlit samotný pojem politická kultura, upřesnit jeho obsah a upozornit na některé faktory, které politickou kulturu významným způsobem ovlivňují. Následně se zaměřím na některé teoretické konceptualizace politické kultury, z nichž ústřední pozornost bude věnována autorům Gabrielu Almondovi a

Sidneymu Verbovi a jejich průkopnickému dílu *The Civic Culture*. Poté se budu zabývat charakteristikou současné české politické kultury po roce 1989. Upozorněno zde bude na kontext vývoje v rámci postkomunistické střední a východní Evropy a dále na vliv historických událostí, především komunistického režimu. V závěrečné části práce se budu za pomoci výzkumů veřejného mínění, chování občanů ve volbách či upozornění na negativní politické a ekonomické události věnovat určitým ukazatelům, na jejichž základě můžeme měřit a hodnotit stav politické kultury.

Hlavní výzkumné otázky jsou následující: *Jaké je základní teoretické vymezení pojmu politická kultura a její konceptualizace? Jaké rysy a charakteristiky vykazuje česká politická kultura po roce 1989? Jaký je současný stav české politické kultury a které faktory ho velmi významně ovlivňují?*

Na základě cílů práce, výzkumných otázek a zjištěných poznatků poté ověřuji následující hypotézy:

- 1) *V České republice i po roce 1989 nadále přetrvávají určité zvyky či očekávání, které mají svůj původ v komunistickém režimu. Tyto prvky nejen brání plnému vývoji demokratické politické kultury, ale také ji významně ovlivňují v negativním smyslu.*
- 2) *Některé ukazatele, na jejichž základě můžeme hodnotit stav politické kultury dané země, vykazují v českém prostředí trvale nízké hodnoty. Společně s nedostatečným chápáním a nejasností ohledně obsahu politické kultury je poté současná politická kultura v České republice označována za velmi nízkou.*

Pomocí politické kultury můžeme vysvětlit řadu jevů souvisejících s veřejným životem a politikou. Ať už se jedná o podobu politického systému, chování občanů ve volbách nebo vztah k politickým institucím a aktérům. Její hlavní přínos spočívá v zahrnutí subjektivní stránky lidského jednání do výzkumu. Bohužel však toto téma není v současné době dostatečně prozkoumané a uchopené, a to zvláště v rámci českých společenských věd. Výzkumy se většinou soustředí pouze na výzkumy veřejného mínění, jehož výsledky pak mnohokrát už nedávají do souvislosti s politickou kulturou – tedy určitými dlouhodobými hodnotami, postoji a názory občanů na politický systém a jeho aktéry. Často tak zapomínáme na tuto oblast politologie, kterou bychom mohli efektivně využít při snaze o pochopení současného stavu politiky dané země. To jsou také důvody, proč jsem si téma politické kultury vybrala pro svoji práci. V práci jsem pak zvolila

empiricko-analytickou metodu, kdy na základě zjištěných fakt a poznatků vymezují obsah pojmu politická kultura, dále charakterizují podobu české politické kultury po roce 1989 a analyzují její současný stav.

Práce je časově zařazena do období od zavedení komunistického režimu v Československu v roce 1948 v rámci českého prostředí a od roku 1956 v mezinárodním prostředí, kdy Gabriel Almond publikoval první ucelenou konceptualizaci politické kultury, až do současnosti. V průřezových pasážích věnujících se vývoji ve výzkumu a pojetí politické kultury přesahuje obsah i do starších historických období – například renesance či meziválečného období. V závěrečné čtvrté kapitole při hodnocení současné české politické kultury je práce časově zařazena do rozmezí let 1993, kdy vznikla samostatná Česká republika, až 2013.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola obsahuje stručné uvedení pojmu politická kultura a jeho obsahu. Na základě několika již existujících definic politické kultury je tento pojem představen tak, jak je využíván v politické vědě i v této práci. Upozorněno je zde také na rozmanitost, šířku záběru, multidisciplinární charakter a v neposlední řadě jsou uvedeny některé faktory, které mají na podobu politické kultury národa významný vliv. Uvedeny jsou rovněž obtíže, se kterými se musí autoři při výzkumu politické kultury potýkat.

Druhá kapitola se věnuje mezinárodnímu výzkumu politické kultury. Nejprve je zde nastíněn stručný vývoj ve výzkumu politické kultury od dob antiky do druhé poloviny 20. století. Zmíněny jsou zde díla antických či renesančních myslitelů, upozorněno je také na významný vliv rozvíjející se sociologie. V další části této práce se věnuji Gabrielu Almondovi a jeho práci, kterou se zařadil mezi průkopníky v oblasti výzkumu politické kultury. Uvedena je jeho první definice i typologie politických kultur, hlavní důraz je však kladen na studii *The Civic Culture* z roku 1963, kterou napsal společně se Sidneym Verbou. Tato studie se stala ve výzkumu politické kultury doslova přelomovou, především pro první ucelenou konceptualizaci politické kultury a mezinárodní srovnání politických kultur pěti zemí. Pro mnoho pozdějších autorů se tak stala základem v jejich vlastní práci. Také většina současných autorů stále využívá ve svých pracích o politické kultuře poznatky z *The Civic Culture* nebo je s nimi alespoň obeznámena. Na tomto místě proto představuji nejen Almondovu a Verbovu definici politické kultury, ale také typologii politických kultur včetně zvláštního typu občanské kultury (*civic culture*). Na závěr poté v krátkosti zmiňuji některé pokračovatele Gabriela Almonda – konkrétně Ronalda Ingleharta, Roberta Putnama a Arona Wildavského.

Ve třetí kapitole se věnuji výzkumu politické kultury v českých společenských vědách. Na začátku kapitoly uvádím stručné shrnutí dosavadního výzkumu politické kultury v České republice od počátku 20. století. Tento přehled začíná díly Tomáše Garriguea Masaryka či Edvarda Beneše a je zakončen představením některých současných českých autorů, jako jsou například Marek Skovajsa, Emanuel Pecka či Martina Klicperová-Baker. V této kapitole také upozorňuji na diskontinuitní vývoj nejen České republiky, ale i samotné politické kultury, který byl narušen mnoha politickými i společenskými zvraty. Důraz je kladem zejména na existenci komunistického režimu a jeho vliv na politickou kulturu českého národa. Dále se zde zabývám problematikou politické kultury v kontextu postkomunistické střední a východní Evropy s důrazem na Českou republiku. Na závěr se poté věnuji totalitnímu a posttotalitnímu syndromu, který se v postkomunistických zemích vyskytuje po přechodu k demokracii a výrazným způsobem může formovat postoje a názory občanů k politickému systému, jeho institucím a aktérům stejně jako vnímání politiky obecně i v současnosti.

Ve čtvrté kapitole charakterizuji současnou podobu české politické kultury zejména na základě výzkumů veřejného mínění. Nejdříve jsou zde uvedeny některé typické rysy české národní povahy a následně i politické kultury, přičemž odkazováno je v mnoha případech na vliv komunistického režimu. V další části práce sleduji vývoj důvěry ve vybrané ústavní instituce (prezidenta republiky, vládu a Poslaneckou sněmovnu) a spokojenost s politikou na základě pravidelných výzkumů veřejného mínění Centra pro výzkum veřejného mínění. Na základě zjištěných poznatků poté hodnotím stav současné politické kultury v České republice jako nízký ve srovnání se západními zeměmi, ale poměrně standardní v rámci postkomunistických zemí střední a východní Evropy.

Tématu politické kultury se v mezinárodním prostředí věnuje odborná literatura dlouhodobě a existuje tudíž několik významných děl věnujících se této problematice. Za nejvýznamnější dílo věnující se politické kultuře je mnoha odborníky považována přelomová studie *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* od autorů Gabriela Almonda a Sidneyho Verby, kterou publikovali v roce 1963. Tato studie se stala přelomovou především pro první ucelenou konceptualizaci politické kultury a mezinárodní komparaci kultur pěti zemí na různém stupni politického vývoje a s odlišnou historickou zkušeností. Z tohoto důvodu jsem se i já rozhodla představit teorii politické kultury Almonda a Verby v této práci. Po svém vydání však musela tato studie čelit ostré a velmi obsáhlé kritice, především za pojmovou vágnost, idealizování

angloamerické politické kultury či nepotvrzené předpoklady ohledně budoucího vývoje zkoumaných zemí. V současnosti můžeme mnoho závěrů uvedených v této studii považovat za zastaralé a nepoužitelné pro další výzkum. Přesto je v ní uvedená teoretická konceptualizace politické kultury i nadále základem pro mnoho autorů věnujících se tomuto tématu.

Dostatečné množství prací se věnuje také politické kultuře v postkomunistických zemích střední a východní Evropy. Já jsem v této práci využila mimo jiné například knihu *The Economy and Political Culture in New Democracies: An analysis of democratic support in Central and Eastern Europe* od Kristin Broderick, v níž zkoumá vzájemný vztah mezi ekonomickou transformací a podporou demokratického politického systému v postkomunistických zemích. Úspěšná ekonomická transformace vede k tomu, že politický systém i jeho aktéři si získají podporu veřejnosti. V případě zhoršení ekonomické situace však mohou některé systémy tuto podporu ztratit, zejména ve společnostech, kde chybí dlouhodobě stabilní postoje a názory o politickém systému jako celku. Broderick pak v této souvislosti spatřuje jeden z problémů politické kultury v postkomunistických zemích, která v mnohých případech postrádá právě tento prvek dlouhodobosti. Dále jsem využila například příspěvek od George Schöpflina *Culture and Identity in Post-Communist Europe*. V tomto článku se Schöpflin zabývá společností v postkomunistických zemích, kterou rozděluje do tří odlišných kategorií. Každá z těchto kategorií přitom disponuje odlišnou politickou kulturou. Na základě početní převahy určité kategorie poté můžeme určit budoucí vývoj a podobu politické kultury v dané zemi. Přínosem tohoto článku tak je zejména upozornění na rozpolcenost postkomunistických společností.

V českých společenských vědách se problematice politické kultury dosud nevěnovalo velké množství odborné literatury i přesto, že se o politické kultuře České republiky hovoří v posledních letech poměrně často. První ucelenou publikací na téma politické kultury je kniha *Politická kultura v ČR* od Emanuela Pecky a dalších autorů. Tato kniha obsahuje různé příspěvky věnující se samotnému pojmu politické kultury, tradici výzkumu či proměnám politické kultury českého národa v čase. Zajímavé jsou dále například studie zkoumající politickou kulturu současné mládeže.

Další poměrně rozsáhlou publikací, ze které jsem čerpala v této práci, je kniha *Politická kultura: přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky* od Marka Skovajsy. Autor se zde věnuje mnoha zásadním teoriím, konceptualizacím a přístupům ke studiu politické kultury. Kniha tak podává ucelený přehled nejrůznějších autorů a teorií

zabývajících se problematikou politické kultury a jejich komparaci, ale nepřináší do výzkumu vlastní poznatky či nějaké nové závěry. Je tak kvalitním přehledovým dílem, ale pro samotný výzkum politické kultury nemá velký přínos.

Z psychologického hlediska se politické kultuře věnuje Martina Klicperová-Baker společně s Ivo Feierabendem a dalšími autory v knize *Demokratická kultura v České republice. Občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu*. Pro tuto práci je tato kniha přínosná především proto, že zkoumá vliv komunismu na politickou kulturu postkomunistických zemí. K typologii politické kultury Almonda a Verby tak autoři přidávají ještě odcizený typ politické kultury, který je pro některé postkomunistické země typický. Vliv komunistického režimu na názory a chování občanů pak označují jako totalitní, případně posttotalitní syndrom. Tyto skutečnosti bychom měli brát v potaz i při studiu současné české politické kultury.

V závěrečné části práce věnující se výzkumům veřejného mínění mi velmi pomohla kniha *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky* od Lukáše Linka. V této knize autor analyzuje na základě výsledků výzkumů veřejného mínění chování občanů a jejich postoje k různým prvkům politického systému v časovém rozmezí let 1996 až 2006. Věnuje se tak například legitimitě demokratického systému, odcizení občanů od politiky či politické nespokojenosti, včetně jejich příčin i důsledků. Tato kniha tak přináší do studia politické kultury zajímavé poznatky, které jsou navíc podloženy odbornou analýzou různých politických i ekonomických událostí.

1. Pojem politická kultura

Politická kultura je pojem velmi obsáhlý a rozmanitý. Tato šířka záběru je dána zejména faktem, že se nachází na pomezí několika společenských věd. V důsledku toho musíme při výzkumu politické kultury často využívat poznatky z jiných vědních oborů – nejčastěji sociologie, psychologie nebo historie. Velmi pak také záleží na úhlu, z jakého na problematiku politické kultury nahlížíme, zda jde o perspektivu politologie, sociologie a podobně. V této perspektivě se pak odlišují také definice různých autorů, kteří se politickou kulturou zabývají.¹ Těchto definic v současné době existuje již obrovské množství, nemůžeme z nich však vybrat pouze jednu platnou a všemi uznávanou.² Pro další práci bude tedy důležité si nejprve vymezení pojem politická kultura a jeho obsah. K tomu využijí již několik existujících definic a vymezení politické kultury.

Nejprve se však zmíním o samotném pojmu kultura. Co znamená spojení dvou slov politika a kultura? Jaký význam má kultura v oblasti politologie a jak ji můžeme využít ve výzkumu? Ve svém nejširším pojetí „*vyjadřuje kultura specifický lidský způsob organizace, realizace a rozvoje činností, objektivovaný ve výsledcích fyzické a duševní práce... Kultura vystupuje v podobě výtvorů lidské práce (artefaktů), sociokulturních regulativů (norem, hodnot, kulturních vzorů), idejí (kognitivních systémů) a institucí organizujících lidské chování.*“ (Maříková et al. 1996: 547, 549) V souvislosti s politologickým výzkumem však nepracujeme s konceptem kultury v jeho nejširším významu, protože ne všechny oblasti kultury mohou ovlivňovat politický systém a jednání lidí v tomto systému (například tanec, zpěv nebo malířství se do politického jednání nijak nepromítají). Ve spojení s politickou vědou proto pracujeme s poměrně užším vymezením pojmu kultura, který charakterizujeme nejčastěji jako „*souhrn všech názorů, postojů a hodnot, se kterými se lze setkat v dané společnosti v danou dobu.*“ (Berg-Schlosser, Stammen 2000: 181) Kultura v tomto pojetí poté působí nejen na jednání lidí v rámci politického systému, ale také na samotnou strukturu a instituce tohoto systému. Na základě znalosti kultury dané společnosti tak můžeme charakterizovat

---

¹ Marek Skovajsa připodobnil bádání o politické kultuře jakési mlhovině, v jejímž středu se nachází koncepce politické kultury podle Almonda a Verby. „*Vnější hranice mlhoviny je však rozmazaná a závisí do značné míry na úhlu pohledu, které konceptualizace do ní budou ještě zahrnuty a které už nikoli.*“ (Skovajsa 2006: 18) Tímto upozornil na nejasné hranice a problematiku určení obsahu politické kultury, která vždy závisí na úhlu pohledu, který si sám autor při jejím zkoumání zvolí.

² Zdena Šilerová například uvádí, že v současnosti existuje již přes 600 definic politické kultury. (Šilerová 2005: 145)

specifika politického systému – například podobu formálních politických institucí, soubor norem a hodnot nebo efektivitu byrokracie. (Skovajsa 2006: 44–46)

Pojem politická kultura poprvé použil Gabriel Almond v roce 1956 a o několik let později ho blíže konceptualizoval se svým kolegou Sidney Verbou ve společném díle *The Civic Culture*. Tito autoři definovali politickou kulturu národa jako „*specifické rozložení vzorců orientací k politickým objektům u příslušníků tohoto národa.*“ (Almond, Verba 1989: 13) Politickou kulturu tedy podle nich tvoří orientace k politickému systému a vnímání vlastního postavení v tomto systému. Mezi tyto orientace patří zejména názory, postoje, pocity a hodnocení politického systému. Jedná se tedy o jakýsi duševní vztah jedince k politice. Vzorec orientací typický pro danou společnost poté ovlivňuje jednání jejích členů právě způsobem, který je pro tuto společnost typický. (Tamtéž: 13–14) Koncepte Almonda a Verby stojí v samém středu bádání o politické kultuře. Je vztažným bodem pro ostatní konceptualizace a definice politické kultury, které se k ní více nebo méně přibližují. Některé se jí snaží následovat, jiné naopak překonat. (Skovajsa 2006: 18) Zmíňme pouze některé z těchto definic.

Lucian Pye, který navazuje právě na výše zmíněnou koncepci Almonda a Verby, se politickou kulturou zabývá v souvislosti s politickým vývojem jednotlivých zemí. Říká, že „*každá společnost má svoji specifickou kulturu, která dává význam, předvídatelnost a formu politickému procesu... V souvislosti s emocemi, racionálním uvažováním a etickými hodnotami utváří politická kultura lidská očekávání ohledně politiky a vštěpuje jim společné ideály toho, jak by měl vypadat veřejný život.*“ (Pye 1965: 7, 9) Zde můžeme vidět přímou spojitost mezi kulturou a politikou, dále pak důraz na subjektivní stránku lidského jednání. Určitý typ kultury předpokládá také určitou formu politického procesu a představu o veřejném životě.

Jiří Pehe charakterizuje politickou kulturu jako „*určitou typologii způsobu, kterým funguje politický systém jako celek. To znamená, jak na obsahové úrovni, tak na znakové úrovni. Politickým systémem se však nemíní jen politické instituce a politici, ale i jakým způsobem fungují občané v politice, jakým způsobem se chovají, obecně politicky.*“ (Pehe 1997) Tímto reaguje na nedostatečné chápání politické kultury, které se často vztahuje pouze na chování a jednání politiků.

Jako poslední zmíním poměrně vyčerpávající definici politické kultury, kterou podává na základě předchozího zkoumání tohoto pojmu politolog Jan Škaloud. Syntézou již existujících konceptualizací dochází k tomuto závěru: „*Politická kultura je kvalitou politického chování občanů a jejich politických představitelů a zástupců v řízení státních*

záležitostí, v překonávání těžkostí a konfliktních situací, v uspokojování zájmů a potřeb občanů, ve vytváření vzájemných vztahů mezi nimi, ve fungování politického systému a návaznosti jednotlivých prvků tohoto systému. Je něčím, co nelze považovat za trvale utvořené a ideálně fungující, ale za něco, co je třeba neustále rozvíjet, podporovat, vychovávat a kultivovat. Je odlišná v různých zemích, je odlišná v různých skupinách obyvatel a odlišná také individuálně.“ (Škaloud in Pecka et al. 2000: 42) Takové vymezení upozorňuje mimo jiné na dva důležité rysy politické kultury. Za prvé, že politická kultura je proměnlivá v čase a mění se v reakci na stávající společenské a politické podmínky. Za druhé si musíme uvědomit, že politická kultura určité země se skládá z několika dílčích politických kultur různých sociálních skupin, které nemusí být vždy ve vzájemném souladu. Jako příklad zmiňme typicky existenci dvou politických kultur – kultury politicky vládnoucích vrstev a kultury politicky nevládnoucích vrstev společnosti. Dále pak například kultury menšin, které mohou mít velký vliv na podobu politické kultury státu. (Pecka et al. 2000: 115; Pye 1965: 15) Prorok a Lisa například uvádí, že politickou kulturu národa tvoří identické reakce, hodnoty a emoce přibližně 60–70% obyvatelstva daného národního celku. (Prorok, Lisa 2003: 204)

Politická kultura tedy tvoří jakýsi „*subjektivní vnitřek politiky*.“ (Skovajsa 2006: 29) Nemůžeme ji pozorovat zvnějšku jako například politické chování nebo politické instituce. Může nám však pomoci tento vnějšek pochopit. Stává se tak jedním z úhlů pohledu, jakými lze nahlížet na politickou realitu. (Tamtéž: 29–30) Role politické kultury je v tomto případě explanační neboli vysvětlující, což je také předpoklad, ze kterého vycházím v této práci. Uvedené definice pak utvářejí obsah pojmu politická kultura tak, jak ho využívám při charakteristice české politické kultury a jejího současného stavu.

1.1 Faktory ovlivňující politickou kulturu

Politická kultura určité země není neměnná a zpravidla ani stálá po velmi dlouhé období. Naopak, politická kultura se v důsledku působení mnoha krátkodobých i dlouhodobých faktorů v průběhu času neustále proměňuje. V této souvislosti tak můžeme nabývat dojmu, že je politická kultura prvkem velmi nestabilním. Její stabilita však nespočívá v její neměnnosti, ale v tom, že v podobných situacích se opakují podobné reakce a tyto reakce jsou stabilní. (Pecka et al. 2000: 119) Právě kvůli působení mnoha vlivů je obtížné charakterizovat politickou kulturu určité země v dlouhodobém měřítku. Musíme vždy zohlednit aktuální společenskou, politickou či ekonomickou situaci a další

faktory, které její podobu v danou dobu utvářejí. Co je tedy příčinou oné stability reakcí? Jedná se o výše zmíněné kulturní hodnoty a orientace, které jsou dlouhodobé a přetrvávají ve společnosti bez ohledu na vlivy krátkodobého charakteru (to znamená sociální, ekonomické či politické). (Tamtéž: 7) Podívejme se tedy nyní blíže na nejvýznamnější faktory, které politickou kulturu určité země ovlivňují.

Jedním z nejdůležitějších faktorů jsou bezesporu geopolitické vlivy. Chování jednotlivých národů je determinováno geografickou polohou a velikostí státního území, dále počtem obyvatel a podobně. Jiným způsobem se pro své přežití musí chovat malý národ a jiným způsobem se chová velký národ. Postavení národa závisí také ve velké míře na jeho poloze, kdy odlišná kultura je vytvářena u národů žijících například v odlehlých horských oblastech a u národů vyskytujících se na strategicky významném území.

Dalším významným faktorem, který se zejména v minulosti podílel na formování politické kultury, je náboženství. Náboženství se mimo jiné totiž zabývá i politickými otázkami, jako je vztah jedince k politickému systému nebo vztah mezi církví a světskou mocí. Náboženství v sobě dále obnáší také specifické hodnoty či morální zásady, které jsou pro jeho příznivce závazné a mohou ovlivňovat jejich postoje k politickým otázkám. V dnešní době však náboženství ve většině případů svůj původní vliv ztratilo, přesto mohou přetrvávat určité stereotypy chování, které mají svůj původ právě v náboženství. Příkladem toho, kdy náboženství svůj vliv neztratilo a v současnosti velmi významným způsobem ovlivňuje chování jedince a jeho vztah k politice, je islám.

Určité hodnotové orientace promítající se do politiky mají svůj původ také v převládající ekonomické aktivitě v dané zemi. Vladimír Prorok a Aleš Lisa v této souvislosti hovoří o politické kultuře agrární a industriální, jež se projevují v odlišných hodnotových orientacích nebo například v rozdílných volebních preferencích.³ Velmi důležitým faktorem je pak také aktuální ekonomická situace. Nepříznivá ekonomická situace aktivizuje i takové vrstvy společnosti, které se většinou politického života neúčastní. Jsou to ty vrstvy, kterých se ekonomická situace nejvíce dotýká a má přímý dopad na jejich život – zpravidla méně vzdělané a chudší vrstvy společnosti. Ekonomické faktory jsou tak jedny z nejdůležitějších při zkoumání politické kultury. Musíme však mít na paměti, že tyto faktory nejsou trvalé, ale mění se rychle, dynamicky a poměrně často.

---

³ Agrární politická kultura je charakteristická orientací na kolektivismus, autoritarismus, nižší sociální mobilitou a paternalismem. Pro industriální politickou kulturu je naopak typický individualismus, demokratismus, vysoká sociální mobilita a kult spotřeby. Ve výběru svého vůdce preferuje agrární kultura fyzicky zdatného člověka, bojovníka a industriální kultura preferuje spíše schopného intelektuála. (Prorok, Lisa 2003: 203)

Proto je můžeme ve výzkumu využít zejména k mapování proměnlivosti názorů, postojů a orientací jedinců k politickému systému a jeho aktérům. V konkrétních případech tyto faktory můžeme využít například ve sledování spokojenosti či nespokojenosti občanů s politickými aktéry nebo v měnících se voličských preferencích.

Podstatným faktorem je také sociální struktura a její proměny. Jednotlivé sociální vrstvy mají rozdílné potřeby a zájmy a společenské postavení jednotlivce ovlivňuje jeho emoce, hodnoty, způsob myšlení a vztah k politice. Například nižší, méně vzdělané vrstvy zpravidla vyžadují spíše razantní, ideologicky orientovanou politiku a jsou spíše politicky pasivní než vzdělanější střední a vyšší vrstvy. Změny politické kultury zde mohou souviset i s migrací obyvatel a výskytem menšin v dané zemi. Chování národa je tedy syntézou chování dílčích sociálních skupin, které sdílejí odlišné hodnoty, názory a postoje. O vlivu jednotlivých sociálních skupin na formování politické kultury daného národa však můžeme hovořit až v souvislosti s tím, jak se jejich chování promítne do politické aktivity a jakou měrou v tomto ohledu ovlivní politické chování národa jako celku. Sociální struktura je však podobně jako ekonomická situace velmi dynamickým faktorem a mění se v závislosti na aktuálních podmínkách. (Prorok, Lisa 2003: 202–205; Pecka et al. 2000: 7, 117–118)

Posledním faktorem, o kterém se zmíním, je historie. Minulost a historické zkušenosti národa považuje mnoho odborníků za velmi významný faktor, jenž ovlivňuje podobu politické kultury tohoto národa. Důležitou roli hrála historie už v nejrůznějších studiích národního charakteru, z nichž také částečně vychází pozdější výzkum politické kultury. Zdůrazňován je vliv nejrůznějších historických událostí, zejména radikálních společenských, hospodářských a politických změn, v jejichž důsledku národ nabyt určitých vlastností a charakteristických rysů. Tyto se pak promítají i ve způsobu jejich politického jednání a smýšlení a jsou předávány z generace na generaci. Politická kultura je pak viděna také jako produkt kolektivní historie národa, jež v sobě nese vlivy z minulosti promítající se do současného stavu a podoby politické kultury. Je však otázkou, nakolik je vhodné přenášet tyto tradice například při změně politického režimu, kdy mohou brzdit vývoj politické kultury i politického systému v nových podmínkách. (Pye 1965: 8, 20–21)

Výše uvedené faktory formují společně s mnoha dalšími vlivy u jednotlivých národů pro ně specifické politické kultury. Tyto národy poté nabývají různých vlastností, které se promítají i do jejich vztahu k politice a do jednání v politickém procesu. Pokud zkoumáme politickou kulturu nějaké země, musíme brát v úvahu její specifika, kterých

tato kultura nabyla v důsledku různé míry působení uvedených faktorů. Dále musíme také vždy zohlednit aktuální situaci v dané zemi, protože jak už bylo řečeno výše, politická kultura není stálá a mění se v závislosti na aktuální situaci. Některé z uvedených faktorů jsou také důležité pro tuto práci a bude na ně upozorňováno v dalších kapitolách, zvláště při zkoumání stavu současné politické kultury v České republice.

2. Mezinárodní výzkum politické kultury

Obsahové vymezení a výzkum politické kultury tak, jak ho chápeme v současnosti, pochází z druhé poloviny 20. století. To však neznamená, že by předtím byla politická kultura jako součást politické vědy faktorem zcela neznámým. Určité ponětí o politické kultuře a jejím významu se zde vyskytuje již od dob, kdy lidé začali přemýšlet a psát o politice. Přestože měl výzkum politické kultury jinou formu, než jak ho chápeme dnes, jeho kořeny můžeme najít již v antických dílech. Zde však prozatím nelze hovořit přímo o výzkumu tohoto fenoménu, ale spíše o jakémsi uvědomění, že postoje, hodnoty či politická socializace mohou ovlivňovat politické chování jedince a tím působit na podobu a stav politiky určité komunity. Gabriel Almond dokonce uvádí, že téma politické kultury bylo jedním z nejsilnějších témat klasické literatury v antickém Řecku a starověkém Římě. Souvislost mezi strukturou společnosti a charakteristickými hodnotami, postoji, ale také politickou socializací nebo výkonností dané společnosti tak ve svých dílech zmiňovali například už Platón či Aristoteles. Těmto proměnným věnovali dále pozornost myslitelé jako Niccoló Machiavelli, Charles Louis de Montesquieu, Jean Jacques Rousseau či Alexis de Tocqueville, kteří upozorňovali na vliv politické kultury na podobu soudobého politického systému i politiky. Osvícenství a liberální teorie politického vývoje zemí v 17. až 19. století poté byly v zásadě teoriemi politické kultury a politické socializace. Zde zmiňme například ideologii marxismu nebo teorie elit Gaetana Moscy, Vilfreda Pareta a Roberta Michelse. (Almond 1980: 2–8; Vajdová 1996: 339)

Velký vliv na výzkum politické kultury měla sociologie, která se začala rozvíjet v 19. století. Sociologové této doby uznávali důležitost subjektivních proměnných ve vysvětlování sociálních i politických jevů. Uvést zde můžeme autory jako Henri de Saint-Simon, Auguste Comte či Emile Durkheim. Nejvýznamněji však výzkum politické kultury ovlivnil německý sociolog Max Weber. Subjektivní proměnné lze spatřovat v tom, že Weberovy typy politické autority jsou subjektivními kategoriemi. Z těchto subjektivních kategorií poté vycházejí také strukturální rozdíly mezi jednotlivými politickými systémy či typologie politických stran založená na subjektivních důvodech členství a podpory jednotlivých stran. Pokračovatelem Maxe Webera byl Talcott Parsons, který ve svém konceptu orientací k sociálnímu jednání hovoří o kognitivních, afektivních a hodnotících typech orientací. Práce Talcotta Parsonse významně ovlivnila právě

Gabriela Almonda a Sidneyho Verbu při výzkumu politické kultury v *The Civic Culture*. Dalšími proudy, které ovlivnily výzkum a konceptualizace politické kultury byly například sociální psychologie či psychoantropologie.⁴ (Almond 1980: 10–15; Vajdová 1996: 339–340) Koncept politické kultury byl také využíván v rámci nejrůznějších studií národního charakteru, pomocí nichž se jejich autoři snažili vysvětlit jednání národů či jejich budoucnost. (Skovajsa 2006: 74)

Na počátku 20. století je však ve Spojených státech amerických národní charakter odsunut do pozadí a přistupuje se k empirickému výzkumu politické kultury. (Pecka et al. 2000: 12) Po druhé světové válce se objevuje zájem o poznání specifík mezinárodněpoliticky významných států a zejména jejich kultury, jež začala být vnímána jako významný faktor ovlivňující politický vývoj zemí. (Skovajsa 2006: 73–74) Za katalyzátor pro konceptualizace a výzkum politické kultury v 60. letech 20 století pak považuje Gabriel Almond vynález nové výzkumné technologie dotazníkového šetření a rozvoj statistické analýzy dat. Tento pokrok v sociálně-vědním výzkumu totiž umožnil autorům *The Civic Culture* provést rozsáhlou komparaci a analýzu politických kultur několika zemí, a to nikoli pouze na základě obecných hodnotových soudů, tvrzení a předpokladů, ale na základě statisticky sesbíraných dat. (Almond 1980: 15–16; Vajdová 1996: 340) *The Civic Culture* se stalo v oblasti výzkumu politické kultury dílem zcela přelomovým. Tato studie vycházející z behaviorálního přístupu, který se stal v 50. a 60. letech 20. století velmi populárním, přinesla mnoho nových poznatků a také první ucelenou konceptualizaci politické kultury. Proto bude tomuto dílu věnována následující část této kapitoly.

Výše popsany vývoj ve výzkumu politické kultury je pouze stručným přehledem v tomto směru. Jeho cílem však nebylo obsáhnout veškeré intelektuální proudy, vědní obory nebo autory, kteří měli na výzkum a vývoj politické kultury nějaký vliv. Cílem tohoto krátkého přehledu bylo podat ucelený obraz autorů a směrů, které předcházely dílu *The Civic Culture* a pomohly tak formovat jeho konečnou podobu.

---

⁴ Z oblasti sociální psychologie uvádí Almond například význam studií *Autoritářská osobnost* (Adorno et al.) a *Americký voják* (Stouffer et al.). Z oblasti psychoantropologie pak uvádí například vliv Freuda a snahu vysvětlit rysy politické kultury na základě socializace v dětství, nevědomých motivací a psychologických mechanismů. (Almond 1980: 12–14; Vajdová 1996: 340)

2.1 Dílo Gabriela A. Almonda a Sidneyho Verby

2.1.1 Gabriel A. Almond – *Comparative Political Systems*

V roce 1956 publikuje Gabriel Almond článek s názvem *Comparative Political Systems*, v němž poprvé představuje pojem politická kultura a rovněž uvádí její první ucelenou konceptualizaci. Proto se budu nejprve ve stručnosti věnovat tomuto článku a teprve poté představím studii *The Civic Culture*, v níž koncept politické kultury podrobněji rozpracoval společně se Sidney Verbou. V tomto článku reaguje Almond na různé existující klasifikace politických systémů například na základě strukturálních, funkčních či politických odlišností. V této souvislosti poté uvádí, že takové klasifikace považuje za nedostatečné, jelikož v sobě nezahrnují behaviorální prvky a sociologické poznatky. (Almond 1956: 392) Při snaze o rozlišení tehdejších politických systémů proto přináší do tohoto výzkumu nový aspekt, kterým jsou orientace k politickému jednání. Tyto orientace považuje za jeden ze základních faktorů, který bychom měli zohlednit při komparaci jednotlivých politických systémů a určení základních rozdílností mezi nimi. (Skovajsa 2006: 75)

Orientace poté rozlišuje na tři typy: kognitivní neboli poznávací, afektivní neboli emotivní a hodnotící. Do uvedených orientací je podle Almonda zasazen každý politický systém. Soubor všech orientací vyskytujících se v dané společnosti poté utváří specifický vzorec, který určitým způsobem ovlivňuje politický systém. Právě tento vzorec představuje politickou kulturu daného politického systému neboli „*typický vzorec orientací k politickému jednání, které určují rovněž pro něj typická jednání a role.*“ (Skovajsa 2006: 75) V tomto článku Almond uvádí také první ucelenou konceptualizaci politické kultury. Rozlišuje čtyři politické kultury, které odpovídají čtyřem typům politického systému. Sám autor však uvádí, že tato konceptualizace není schopna obsáhnout všechny existující politické systémy 50. let 20. století. (Almond 1956: 392–393, 396–397; Skovajsa 2006: 74)

Prvním typem je *angloamerická politická kultura*. Politické systémy vyznačující se podle Almonda tímto typem politické kultury jsou homogenní a pragmatické, jejich příslušníci se ve většině případů shodují na politických cílech, hodnotách i prostředcích. Pro tuto kulturu je charakteristická atmosféra trhu, kdy voliči proměňují své hlasy ve volbách za přísliby určitých politik, dále pragmatické hry mezi jednotlivými aktéry a experimentu. (Almond 1956: 398–399; Skovajsa 2006: 75) Dalším typem je *kontinentální*

politická kultura, která je více fragmentovaná než první zmíněný typ. Historický vývoj těchto politických systémů způsobil, že zde přežívají starší kultury. Tyto pak získávají v politickém systému podobu politických subkultur a způsobují silná štěpení ve společnosti. Almond uvádí tři základní subkultury vyskytující se v evropských kontinentálních společnostech: *preindustriální subkultura* (zpravidla katolická subkultura: například royalisté a křesťanští lidovci), *subkultura starších středních tříd* (konzervativci, liberálové) a *industriální subkultura* (socialisté, komunisté). Tyto subkultury pak mají tendence vytvářet své vlastní subsystémy rolí (například katolická subkultura zakládá katolické školy, katolický tisk či katolické politické strany). Politická kultura v tomto systému není přizpůsobena politické struktuře, pojetí politiky jako trhu a hry není v takto vnitřně rozdělené politické kultuře atraktivní. Kontinentální politické systémy jsou v důsledku toho více nestabilní než angloamerické politické systémy a jsou náchylné k převratům, kdy moc převezme charismatický vůdce. (Almond 1956: 405–408; Skovajsa 2006: 75–76)

Třetím typem je *totalitní politická kultura*. Totalitní politická kultura vykazuje stejně jako ta angloamerická určitou homogenitu, avšak té je v totalitní kultuře dosahováno mocenským nátlakem. V tomto ohledu je tato politická kultura nekonsensuální, jelikož podpory systému je v ní dosahováno pomocí tlaku a donucování. Politický systém, stejně jako celá společnost a veškeré organizace, jsou kontrolovány z mocenského centra. Společnost v totalitním politickém systému se vyznačuje vysokou mírou konformity a apatie. Mocenské elity jako jsou byrokracie, strana, armáda či tajná policie jsou funkčně nestabilní. (Almond 1956: 403, 405; Skovajsa 2006: 76) Jako poslední typ uvádí Almond *preindustriální politickou kulturu*, kterou se vyznačují politické systémy procházející rozvojem a modernizací s různými politickými kulturami. Tato kultura je charakteristická prolínáním prvků z ostatních kultur, které do jejího vývoje zasahují. Jedná se o vnější kulturu západní, tradiční politickou kulturu a charismatickou politickou kulturu, která vzniká v případě, že moc v dané zemi převezme charismatický vůdce. Děje se tak zpravidla po konfliktech způsobených napětím mezi tradiční a implementovanou západní kulturou. (Almond 1956: 400–401; Skovajsa 2006: 76)

Tento článek byl v oblasti výzkumu politické kultury přelomovým v několika ohledech. Především přinesl první ucelenou konceptualizaci politické kultury a vnesl jasnost do obsahového vymezení tohoto pojmu. Výše zmíněná klasifikace se stala vodítkem pro rozlišení politických systémů 50. let 20. století. Almondova první klasifikace politických kultur však byla vystavena také kritice, a to především za její

zaměření na strukturní rysy politických systémů, nikoli kulturní. Tato skutečnost totiž podle kritiků neumožňuje analyzovat podrobněji kulturu a její jednotlivé prvky, což brání efektivní komparaci politických kultur jednotlivých zemí. (Skovajsa 2006: 74–77) Na tuto kritiku reagoval Almond vydáním rozsáhlé studie *The Civic Culture*, v níž společně se Sidneyem Verbou rozpracovali myšlenky nastíněné v tomto článku a provedli podrobnou komparaci pěti odlišných politických kultur.

2.1.2 Gabriel A. Almond a Sidney Verba – *The Civic Culture*

Knihla *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* se stala v oblasti výzkumu politické kultury přelomovou ihned po svém vydání v roce 1963. Důvodů tohoto fenomenálního úspěchu je hned několik. Jedná se zejména o podrobnější analýzu a rozpracování novátorské teorie politické kultury, kterou nastínil Almond již ve svém článku *Comparative Political Systems*, a dále provedení rozsáhlé mezinárodní komparace politických kultur pěti zemí na základě sběru dat. (Skovajsa 2005: 6–7) Nové výzkumné metody dotazníkového šetření a statistiky umožnily autorům provést podrobnou analýzu politických kultur Spojených států amerických, Velké Británie, Německa, Itálie a Mexika včetně následné podrobné komparace. Koncepti politické kultury uvedenou v tomto díle můžeme dnes považovat již za klasickou.

Studie *The Civic Culture* byla původně zamýšlena jako příspěvek k empirické teorii demokracie, konkrétně k poznání podmínek stability demokracie. K tomuto rozhodnutí vedly autory nedávné politické události ve světě – kolaps demokracie v řadě evropských zemí v meziválečném období a překotná politická modernizace v nezávislých zemích Třetího světa. Tyto politické změny vyvolávaly řadu otázek týkajících se zavedení stabilní demokracie v zemích s různou politickou minulostí. Různá vysvětlení například ohledně selhání demokracie v evropských zemích se objevovaly i ve studiích národního charakteru, které byly populární před zavedením pojmu politické kultury do politické vědy. Avšak tyto přístupy byly v mnoha ohledech velmi omezené a problematické. Proto se Almond a Verba snažili vysvětlit stabilitu a proměnlivost politických režimů na mnohem vyšší metodologické a teoretické úrovni s využitím kulturních faktorů. (Skovajsa 2005: 7) Autoři přitom vycházeli z díla Talcotta Parsonse a behaviorismu, který byl v té době populární ve Spojených státech amerických.

Almond a Verba vycházeli z behaviorálního směru i při novém vymezení politické kultury, kterou definovali jako „*specifické rozdělení vzorců orientací k politickým*

objektům u příslušníků národa.“ (Almond, Verba 1989: 13) Politické orientace jsou stejně jako v předchozím článku *kognitivní* (znalosti a názory o politickém systému, jeho aktérech, politických vstupech a výstupech), *afektivní* (emotivní postoje a mínění o politickém systému, jeho aktérech a výkonnosti) a *hodnotící* (úsudky a názory o politických objektech). (Tamtéž: 13–14) Určení orientací tedy zůstává stejné. Mění se však skutečnost, že nyní nejsou orientace vztaženy k politickému jednání, ale k politickým objektům.

Politické objekty jsou celkem čtyři. Prvním je *politický systém jako celek*, tedy stát a národ. Naprostým opakem je poté *jedinec* jako politický aktér. Další dva typy politických objektů se vydělují podle toho, zda je jejich funkcí přijímat od společnosti požadavky na provedení politických rozhodnutí a předávat je politickému systému, nebo politická rozhodnutí přijatá systémem ve společnosti uskutečňovat. Jedná se tedy o *vstupové (input)* nebo *výstupové (output) objekty*.⁵ Příkladem vstupových objektů mohou být politické strany, zájmové skupiny a masová média, mezi výstupové objekty pak řadíme například byrokracii, soudy nebo státní politiky. (Almond, Verba 1989: 14–15; Skovajsa 2005: 8) Pro klasifikaci politických kultur je poté důležité, jaké zaujímá jedinec orientace k jednotlivým typům těchto politických objektů.⁶ Na základě odlišných typů a existence či neexistence orientací můžeme dle Almonda a Verby rozlišit tři základní typy politické kultury.

Parochiální politická kultura se vyznačuje absencí jasných orientací k politickým objektům. Vyskytuje se ve společnostech, kde se dosud nevytvořil politický systém, tudíž zde chybí specializované politické role a tedy i politické objekty. Politická organizace je pouze minimální, politické orientace pak nejsou odděleny od náboženských či sociálních orientací. Lidé od politického systému neočekávají jakékoliv změny a necítí vůči němu žádné závazky, nepociťují k politickému systému ani žádný citový nebo hodnotící vztah. Svými orientacemi jsou jedinci zaměřeni spíše na své blízké okolí a nepolitické objekty. Parochiální kultura je charakteristická pro společnosti nacházející se na nízkém stupni

---

⁵ Vstupové a výstupové objekty lze také rozlišit na základě jejich struktury a specifických rolí, dále na základě nositelů těchto rolí nebo samotné vládní politiky a rozhodování. (Vajdová 1996: 340)

⁶ Příkladem kognitivní orientace jedince k systému jako celku může být znalost státních institucí, příkladem afektivní orientace pak vlastenectví a hodnotící orientace například přesvědčení o legitimitě systému. U vstupových objektů pak mohou kognitivní orientace znamenat například znalost politických stran, afektivní orientace poté emocionální identifikaci s politickou stranou a hodnotícím příkladem může být přesvědčení, že politické strany mají existovat. (Skovajsa 2005: 8) Takovým způsobem můžeme určit různé orientace u jednotlivých politických objektů.

sociálního i politického vývoje. Příkladem výskytu parochiální politické kultury mohou být například africké kmenové společnosti nebo lokální komunity.

Poddanská politická kultura (neboli subjektivní) je charakteristická orientací na politický systém jako celek a jeho výstupovou složku. Lidé disponují kognitivními, citovými i hodnotícími orientacemi směrem k politickému systému. Mají tedy o politickém systému a jeho aktérech určité povědomí, názory a postoje. Nicméně jejich celkový postoj k systému je v podstatě pasivní, protože se nesnaží ho nijak změnit a naopak ho přijímají takový, jaký je. To je důsledkem chybějících orientací na vstupové politické objekty (tedy složku systému, skrze kterou můžeme působit na politický systém – například politické strany či zájmové skupiny) a také nevyvinutých orientací k sobě samému jako politicky aktivnímu jedinci. Poddanská politická kultura je tedy typická například pro absolutistické státy.

Participační politická kultura se vyznačuje orientací členů společnosti na systém jako celek, tedy na jeho vstupové i výstupové složky. Oproti poddanské politické kultuře se tedy lidé orientují také na ty politické objekty, skrze něž mohou politický systém ovlivňovat a ne pouze pasivně přijímat jeho výstupy. Role jedince je v rámci politického procesu aktivní, jeho vazba k politickému systému je jasně definovaná. Politická aktivita jedince je pak jedním ze základních rysů demokratického zřízení. (Almond, Verba 1989: 16–18; Skovajsa 2005: 9–10)⁷ Uvedené typy politických kultur jsou však jakýmsi teoretickým ideálem a velmi zřídka se v jednom státě může vyskytovat pouze jeden typ. Politická kultura na vyšší úrovni (tedy participační) je podmíněna výskytem prvků z vývojově nižších typů kultury (tedy poddanské a parochiální). Prvky charakteristické pro jeden typ politické kultury se mísí s prvky ostatních kultur.

V praxi tak dochází k tomu, že vznikají takzvané *systémově smíšené politické kultury* a dále *politické subkultury*. U systémově smíšených politických kultur uvádí Almond a Verba tři kombinace. Jedná se o *parochiálně-poddanskou politickou kulturu*, kterou se vyznačovalo například otomanské Turecko nebo absolutistické Prusko a Británie v 18. století. Dále *poddansky-participační politickou kulturu* charakteristickou

---

⁷ Tato klasifikace tří politických kultur Almonda a Verby je všeobecně přijímaná. Přesto se někteří odborníci domnívali, že nereflektuje určité jevy moderního života jako je odcizenost, respektive znechucení, rozčarování a únava z politiky. Proto autoři Martina Klicperová-Baker, Ivo Feierabend a kolektiv rozšířili tuto klasifikaci o čtvrtý typ – *alienační neboli odcizenou politickou kulturu*. Alienační politická kultura se vyskytuje u těch členů společnosti, kteří jsou zklamaní a unavení politikou. Zejména kvůli negativním událostem a praktikám (jako je korupce a podobně) zavrhuje politický systém jako celek nebo alespoň jeho části, kdy jsou podezíraví například vůči vládě. Tato kultura se může objevit v průběhu procesu transformace politického systému, typickým příkladem jsou země střední a východní Evropy při přechodu k demokracii po pádu komunismu. (Klicperová-Baker et al. 2007: 21)

pro politické systémy Francie, Itálie a Německa v 19. až 20. století a *parochiálně-participační politickou kulturu*, jež je typická pro nové rychle se modernizující země Třetího světa. (Almond, Verba 1989: 21–26) Politické subkultury pak vznikají na základě štěpení ve společnosti. Prvním štěpením jsou rozdílné orientace jedinců či skupin ve společnosti k vstupovým a výstupovým složkám politického systému, přičemž politický systém jako celek je přijímán pozitivně. Subkultury vzniklé tímto štěpením označili Almond a Verba jako *subkultury vzhledem k tvorbě politik*. Typickým příkladem tohoto štěpení byla americká politická kultura a tamní systém dvou politických stran, jež mají rozdílné názory a postoje k celé škále domácích i zahraničních politik, ale obě strany přitom akceptují politický systém s jeho strukturou a aktéry jako celek. Druhý typ štěpení se vyskytuje ve výše uvedených *systémově smíšených politických kulturách*. Ve společnosti vznikají hlubší rozdíly, příslušníci jednotlivých subkultur nesdílejí základní orientace k systému jako celku. Jako příklad uvedli autoři některé státy kontinentální Evropy, například Francii. (Tamtéž: 26–28) Rozlišení politických subkultur na základě těchto štěpení je tak de facto rozlišením mezi angloamerickou a kontinentální evropskou politickou kulturou.

Jako poslední specifický typ uvedli Almond a Verba *občanskou kulturu*, která je podle nich jedním ze základních prvků stabilní demokracie. Občanská kultura se vyznačuje „*vyváženou přítomností všech tří kulturních typů, tj. parochiální, poddanské i participační politické kultury*.“ (Skovajsa 2005: 11) Občanská kultura tedy znamená „*kulturu plus něco navíc*.“ (Almond, Verba 1989: 29) To znamená, že mimo vyvinuté participační politické orientace tato kultura v určité míře zahrnuje také parochiální i subjektivní politické orientace. Sami autoři jsou přesvědčeni, že přehnaný občanský aktivismus by mohl vést k destabilizaci politického systému. Míšením tradičních orientací s těmi participačními se však občanská kultura stává vyváženou a stabilní. Lidé se aktivně účastní politického života, ale zároveň respektují rozhodnutí státních institucí, mají důvěru v druhé lidi a v určitých oblastech jsou pasivní. (Tamtéž: 29–30) V politickém systému s občanskou kulturou jsou kulturní i strukturní složka v souladu, vzájemně si neodporují. Dále je třeba na tomto místě upozornit, že pojmy politická kultura a občanská kultura jsou často chybně zaměňovány. Občanská kultura je totiž součástí politické kultury národa.

Do výzkumu bylo zařazeno celkem pět zemí: Spojené státy americké, Velká Británie, Německo, Itálie a Mexiko. Pro tento vzorek se autoři rozhodli z toho důvodu,

že podle nich představoval širokou politickou i historickou zkušenost.⁸ Během let 1959 až 1960 bylo v každé zemi osloveno 1000 respondentů, u nichž se zjišťovaly orientace na jednotlivé aspekty a složky politického systému. (Pecka et al. 2000: 12) Studie následně přinesla pět odlišných portrétů různých politických kultur. Ideálnímu typu občanské politické kultury se nejvíce blížila americká politická kultura, která vykazovala vysoké hodnoty v hrdosti na vlastní politický systém, toleranci k příznivcům jiných politických stran, důvěry ve spoluobčany a přesvědčení, že respondent je schopen ovlivnit rozhodování politických aktérů a veřejných institucí. Na vysoké úrovni byly také politické znalosti Američanů či aktivní politická participace. Americké politické kultuře se velmi podobala také britská politická kultura, která dosahovala téměř stejných hodnot u výše zmíněných aspektů. Hlavním rozdílem však byl výskyt poddanských orientací ve větší míře u Britů. Německou politickou kulturu považovali autoři studie za odcizenou. Znalosti o politickém systému byly relativně vysoké, ale emocionální loajalita byla nízká. Němci vykazovali vysokou úroveň poddanských orientací a naopak nízkou úroveň orientací participačních, například nízkou intenzitu dobrovolného sdružování nebo snahu ovlivnit politický systém a jeho aktéry. Italská politická kultura dosahovala ještě většího stupně odcizení než kultura německá. Italové vykazovali nejnižší hodnoty v hrdosti na vlastní zemi a politický systém, dále nízkou úroveň politických znalostí či mezistranickou netoleranci a přesvědčení, že jedinec může jen stěží ovlivnit politické rozhodování. Mexická kultura byla označena za aspirující, protože se vyznačovala paradoxním spojením nepřiměřeně vysoké hrdosti na vlastní politický systém a přesvědčením, že občané mohou ovlivnit veřejné rozhodování a politické aktéry společně s velmi málo rozvinutými občanskými orientacemi. (Skovajsa 2005: 15–16) Podrobnější analýza výsledků studie *The Civic Culture* však není předmětem této práce, proto zde bylo uvedeno pouze stručné shrnutí.

Studie *The Civic Culture* byla po svém vydání podrobena ostré a velmi rozsáhlé kritice nejrůznějších odborníků. Brian Barry vytýkal autorům především pojmovou vágnost ve vymezení nejrůznějších pojmů a vztahů mezi nimi, včetně chybějící definice demokracie. Za nedostačující tak považoval například chybějící podíly orientací pro každý jednotlivý typ politické kultury. V jaké míře musí být ve společnosti zastoupeny participační orientace, aby mohla tato společnost disponovat participační politickou kulturou? Dále byl kritizován vzájemný vztah mezi kulturou a strukturou. Autoři studie

---

⁸ Do výzkumu byly zařazeny dvě stabilní anglosaské demokracie, dvě nestabilní evropské demokracie a jedna rozvojová země na statut demokracie aspirující. (Skovajsa 2005: 15)

kladli důraz na vliv kultury na strukturu, což vedlo některé kritiky k přesvědčení, že tento vztah považují za jednosměrný a nevnímají tak současně také vliv struktury na kulturu. Carole Pateman dále kritizovala Almondovo a Verbovo přeceňování rané socializace. Podle ní jsou některé rysy politické kultury formovány až v průběhu života v závislosti na osobních zkušenostech jedince. Kritika se týkala také idealizování anglosaské politické kultury, jelikož občanská kultura je jakýmsi ideálem právě americké demokratické kultury. Není proto překvapením, že nejlépe vychází z komparace politických kultur právě ta americká a ostatní jsou poměřovány na základě toho, nakolik za americkou politickou kulturou zaostávají. V neposlední řadě je pak nutné zmínit, že mnohé závěry a předpoklady, ke kterým došli Almond a Verba, se v následujícím vývoji zkoumaných zemí nepotvrdily. (Skovajsa 2005: 19–21) Přesto je tato kniha i nadále jakýmsi vztyčným bodem pro výzkum politické kultury. Za její největší přínos je považován především novátorský přístup ve výzkumu, upozornění na vliv kulturních a sociálních faktorů a teoretická konceptualizace politické kultury. I pro současné autory zabývající se politickou kulturou je proto nezbytností se s touto studií a jejími závěry alespoň seznámit.

2.2 Pokračovatelé Gabriela Almonda

Mezi pokračovatele Gabriela Almonda patří velké množství autorů věnujících se problematice politické kultury. Z přelomové studie *The Civic Culture* čerpá od jejího vydání ve druhé polovině 20. století stále velké množství prací zabývajících se tímto tématem. Já se nyní v krátkosti zmíním pouze o některých z nich. Ronald Inglehart je pokračovatelem v tom smyslu, že využívá pojmy jako politická kultura a občanská kultura tak, jak byly představeny v *The Civic Culture*. Přitom se snaží překonat určité nedostatky dosavadního výzkumu, k čemuž jsou mu k dispozici vyspělejší statistiky a datové zdroje. Do výzkumu vnáší známou teorii o tzv. tiché revoluci neboli kulturním posunu, v jejímž jádru je „*teze o proměně hodnotových orientací mladších kohort populací západních zemí pod vlivem změněných strukturních podmínek*.“ (Skovajsa 2006: 99) Po druhé světové válce začaly v západních společnostech nabývat na významu postmateriální hodnoty jako větší důraz na osobní seberealizaci, volný čas, život ve společenství, ochranu životního prostředí a kvalitu života. V souvislosti s politickým vývojem jednotlivých zemí a stabilitou demokracie pak zkoumá vliv různých faktorů. Dochází k závěru, že různé společnosti jsou charakteristické rozdílnými dlouhodobými

kulturními orientacemi, které mají rozdílné politické a ekonomické důsledky. Upozorňuje zde na kontinuitu kulturních faktorů, které ve společnosti přetrvávají dlouhodobě i přes působení krátkodobých vlivů (například ekonomických). Se stabilitou demokracie silně koreluje občanská kultura, která je charakteristická spokojeností s osobním životem, spokojeností s politikou, mezilidskou důvěrou, tolerancí a podporou existujícímu společenskému řádu. (Inglehart 1988: 1203, 1207–1208, 1215, 1224; Skovajsa 2006: 100–101) Hlavní myšlenkou je zde tedy dlouhodobé přetrvávání kulturních faktorů ve společnosti, které odolávají krátkodobým vlivům jako je například negativní ekonomická situace.

Dalším autorem, kterého zde zmíním, je Robert Putnam a jeho slavná studie italských regionů *Making Democracy Work* z roku 1993. Putnam se zabýval politickou kulturou zejména na úrovni elit. Pomocí behaviorálních a strukturních indikátorů (jako například volební účast nebo členství v odborech) zkoumal efektivitu politických institucí rozdíly v jejich fungování v jihoitalských regionech. Jako nezávislé proměnné byly sledovány politická kultura, úroveň socioekonomického rozvoje a sociální stabilita, přičemž politická kultura vykazovala nejsilnější korelaci se stupněm efektivity regionálních institucí. Pro pozdější výzkumy však Putnam politickou kulturu odsunuje do pozadí a věnuje se více strukturním či socioekonomickým faktorům. Nicméně tvrdí, že charakteristické komunity v jednotlivých regionech vznikají působením existujících občanských tradic z minulosti, jež zahrnují i subjektivní stránky. (Skovajsa 2006: 102–104) V tomto ohledu je práce Roberta Putnama považována za určitý přínos ve výzkumu politické kultury i přesto, že se mu prvotně přímo nevěnuje a naopak politickou kulturu záměrně odsouvá do pozadí.⁹

Jako posledního autora uvedu Arona Wildavského.¹⁰ Wildavsky vnesl do výzkumu politické kultury myšlenku, že kultura může vysvětlit velký rozsah politických preferencí. Kulturu pak definoval jako „sdílené hodnoty, které legitimují sociální praxi lidí.“ (Pecka et al. 2000: 23) Politické preference pomáhají spoluvytvářet politickou kulturu velkých sociálních skupin. Jedinci se musí v rámci skupiny se silnými nebo

---

⁹ Gabriel Almond, Sidney Verba, Ronald Inglehart i Robert Putnam jsou ve zkoumání politické kultury představiteli objektivistického makropřístupu. Od vydání studie *The Civic Culture* představuje tento přístup hlavní proud ve výzkumu politické kultury. Oborově se vyskytuje v kvantitativní politické vědě a sociologii, zabývá se vzájemnými vztahy mezi kulturou a strukturou na úrovni kolektivity. Subjektivní stránka politiky je tedy zkoumána na úrovni skupin, nikoli na úrovni jednotlivců. (Skovajsa 2006: 35–37)

¹⁰ Aron Wildavsky představuje ve výzkumu politické kultury konfigurační přístup. Tento přístup tematizuje politickou kulturu holisticky a odvozuje její rysy z jejího zakotvení v celkovém životním způsobu společnosti. Kulturní vlivy jako například osobní postoje, jednání či sociální vztahy jsou zkoumány jako součást celku. (Skovajsa 2006: 35–36, 41)

slabými hranicemi řídit různou mírou určitých předpisů. Tyto faktory mají poté v různých kombinacích odlišné důsledky na podobu politické kultury ve společnosti. Wildavsky uvádí model čtyř kultur: fatalistická, individualistická, kolektivistická a egalitářská. (Tamtéž: 23–24) V této kapitole byl nastíněn mezinárodní výzkum politické kultury. Jako stěžejní dílo zde byla uvedena průkopnická studie *The Civic Culture*. Dále byly zmíněny některé směry, jež této studii předcházely, a rovněž několik autorů, kteří na ni v pozdějším výzkumu navázali. Tento výčet proudů a autorů však není úplný, jelikož kvůli multidisciplinárnímu charakteru a širšímu záběru existuje v sociálně-vědním výzkumu velké množství směrů zabývajících se politickou kulturou.

3. Politická kultura v českých společenských vědách

Ve srovnání s poměrně rozsáhlou mezinárodní tvorbou v oblasti politické kultury se tomuto tématu dosud věnovalo jen málo pozornosti v rámci českých společenských věd. Tato skutečnost je v rozporu s faktem, že se o politické kultuře v České republice hovoří stále častěji, a to v souvislosti s politickými, ekonomickými či sociálními změnami a událostmi. Důvodem nedostatečného výzkumu a počtu prací věnujících se této problematice je zejména historický vývoj českých zemí, jehož kontinuita byla během 20. století několikrát narušena cizími mocnostmi. V důsledku toho docházelo také k přerušovanému vývoji české politické kultury a v určitých obdobích dokonce k pozastavení výzkumu v této oblasti.

V českém prostředí se o politické kultuře začalo mluvit v souvislosti s národním hnutím a formováním českého národa. Dlouho se tak myslitelé samotnému tématu politické kultury a jejímu vlivu nevěnovali. Do popředí zájmu se politická kultura dostala na počátku 20. století a podle Tomáše Garriguea Masaryka dokonce významně přispěla k osvobozovacímu procesu a vzniku samostatného československého státu v roce 1918. Politická kultura národa byla utvářena drobnou prací, výchovou a uměním. Zejména literatuře a umění přikládal Masaryk velký důraz, jelikož díla významných osob národního obrození¹¹ pomohly formovat politické uvědomění českého národa a jednotný konsensus ohledně vzniku samostatného státu. (Masaryk in Pecka 2010: 41) Za zakladatele české tradice ve výzkumu politické kultury je však považován Edvard Beneš. Termín politická kultura používal v souvislosti se slabostí českého poválečného stranictví a nedostatečně rozvinutou demokracií. V politické kultuře rozlišoval Beneš subjektivní a objektivní stránku. Za subjektivní stránku považoval psychologii strany a straníků. Subjektivní prvky jsou dynamickým faktorem, jehož působením dochází ke změnám politické kultury. Objektivní prvky poté vytvářejí rámec pro rozvoj politické kultury v její žádoucí podobě a jedná se o určité chování politických institucí. (Šilerová 2005: 146–147) Na myšlenky Masaryka a Beneše navázali badatelé z nejrůznějších oborů, například sociolog Emanuel Chalupný, jazykovědec Vilém Mathesius, publicista Ferdinand Peroutka a další. Všichni byli přesvědčeni, že studium národního charakteru je základem pro pochopení politické orientace národa. (Pecka 2010: 42) Meziválečné období bylo

---

¹¹ Z těchto osobností zmiňuje například Josefa Dobrovského, Josefa Jungmanna, Jána Kollára, Františka Ladislava Riegra, Karla Sladkovského a další. (Pecka 2010: 41)

charakteristické prolínáním státu a občanské společnosti. Moc byla rozdělena mezi specializované politické instituce a reprezentována politickými stranami. Politickou kulturu tohoto období bychom mohli označit jako „*moderní politickou kulturu industrializované a urbanizované národní společnosti*.“ (Vodička, Cabada 2007: 177)

Tento optimistický vývoj politické kultury a jejího výzkumu byl však přerušen Mnichovskou dohodou a založením Protektorátu Čechy a Morava. Mnichovská dohoda zahájila v českých zemích společenskou transformaci, která se vyznačovala změnou některých charakteristik české politické kultury meziválečného období (například silící nacionalismus, který se stával přímo útočným proti některým menšinám nebo ustupování demokratických hodnot). Rovněž svobodné vědecké bádání bylo potlačováno. (Vodička, Cabada 2007: 178; Šilerová 2005: 147) Pod nátlakem nacistického Německa tedy došlo k vynucené změně politické kultury a demokratické hodnoty první československé republiky byly uchovávané pouze v exilu.

Dalším významným zlomem je únorový převrat v roce 1948 a následné nastolení komunistického režimu, který zcela potlačil demokratické kořeny české politické kultury. Podpora politickému systému je vynucována násilím, identifikace občanů s komunistickým režimem je pak uměle nadhodnocována a neodpovídá skutečné podpoře komunistickému režimu. V české společnosti se objevuje politický pragmatismus a občané se od veřejné sféry obrací ke sféře soukromé, což jsou jedny ze základních rysů české národní povahy. (Vodička, Cabada 2007: 178) V této souvislosti rozlišuje odborník na komunistické režimy Archie Brown dva typy politické kultury vyskytující se v těchto režimech – oficiální a dominantní. *Oficiální politická kultura* je tvořena postoji, hodnotami a normami, které jsou proklamovány držiteli moci. Tato kultura je proklamována v ideologickém systému skrze masová média či vzdělávací instituce. *Dominantní politická kultura* představuje takové postoje, hodnoty a názory, které jsou ve společnosti zastoupeny nejsilněji. Často obsahuje prvky kontinuity s politickou kulturou, která se formovala před nástupem komunistického režimu. Ne vždy se ve společnosti vyskytují oba uvedené typy a v některých případech se může oficiální politická kultura s tou dominantní úzce prolínat. (Brown, Gray 1979: 7–8; Skovajsa 2006: 132–133) V případě Československa můžeme pozorovat částečný rozpor mezi těmito dvěma typy politické kultury. Byla zde sice nastolena oficiální politická kultura řízená komunistickými elitami, avšak podpora politického systému ze strany běžných občanů nebyla stoprocentní a v průběhu času navíc výrazně slábla.

Demokratické hodnoty přetrvávaly v povědomí lidí a byly reprezentovány nejrůznějšími protikomunistickými skupinami nebo uměleckou tvorbou. Tyto hodnoty se nepodařilo potlačit ani pomocí násilné sovětizace. S rostoucí nespokojeností s komunistickým režimem se v rámci politické kultury stále výrazněji projevovaly prvky národní hrdosti a sebevědomí. Demokratické hodnoty a principy se staly opět ústředním tématem, důvěra ke komunistickým elitám neustále oslabovala. (Pecka 2010: 65–67) To se také projevilo například v roce 1968¹² a později v 80. letech 20. století, kdy komunistická elita i režim ztratily podporu občanů. V této době se také částečně obnovuje výzkum politické kultury. Svobodná vědecká činnost byla po celou dobu trvání komunistického režimu zakázána nebo musela být podřízena vládnoucí ideologii, a tudíž nemohla přinášet objektivní vědecké výsledky. To se týkalo i výzkumu v oblasti politické kultury, který byl v České republice naplno obnoven až po roce 1989.

O plnohodnotné obnovení výzkumu v oblasti politické kultury se v českém prostředí zasloužilo několik autorů. Odborník na politickou kulturu Marek Skovajsa se věnuje nejrůznějším konceptualizacím politické kultury především z mezinárodního prostředí a jejich komparaci. Ze sociologického hlediska se problematikou politické kultury zabývá například Emanuel Pecka, který vychází z Almondova pojetí orientací k politickému systému. Politickou kulturu pak zkoumá v souvislosti s orientacemi lidí či sociálních skupin k politickému systému jako celku. Politická kultura je souhrnem mnoha činností a je utvářena aktuálními sociálními, politickými či ekonomickými procesy za vlivu národní minulosti. (Šilerová 2005: 147–148) K výzkumu přispěli dále například sociologové Ivo Bayer a Jiří Kabele, kteří zkoumali českou politickou kulturu a postoje českých občanů v souvislosti se společenskou transformací. (Skovajsa 2006: 27) Z hlediska psychologie se politickou kulturou a psychologickými vlivy, které na ni působí, zabývá Martina Klicperová-Baker. Mimo jiné spolu s dalšími kolegy zkoumala také vliv komunistického režimu na současnou podobu české politické kultury. (Šilerová 2005: 149) V neposlední řadě můžeme dále uvést autory jako Vladimíra Proroka, historičku Evu Broklovou, sociálního antropologa Petra Skalníka či Karla Vodičku a Ladislava Cabadu. Problematice politické kultury se od 90. let 20. století věnuje také řada dílčích studií či výzkumů veřejného mínění. Pod záštitou Sociologického ústavu

---

¹² V období takzvaného Pražského jara, kdy se reformní komunisté snažili liberalizovat komunistickou stranu i režim samotný, se poprvé od zavedení komunistického režimu veřejně projevily demokratické hodnoty a prvky meziválečné politické kultury. Tyto snahy však byly potlačeny v srpnu 1968 vojsky Varšavské smlouvy. (Pecka 2010: 85–86)

Akademie věd České republiky jsou realizovány nejrůznější výzkumy, pomocí nichž jsou zjišťovány postoje a názory občanů k politice, politickým institucím i aktérům jak na lokální tak na národní úrovni. (Vajdová 1996: 347–348) Výzkumům veřejného mínění se v České republice dlouhodobě věnuje Centrum pro výzkum veřejného mínění, které pravidelně sleduje například důvěru občanů v politické instituce či spokojenost se současnou politickou situací. Těmto výzkumům také bude věnována čtvrtá kapitola této práce, kde uvedu některé ukazatele, pomocí nichž můžeme zkoumat a hodnotit stav politické kultury daného národa.

Ve 20. století tedy můžeme označit vývoj české politické kultury za diskontinuitní, jelikož byl narušen několika historickými zlomy. Nejvýznamnějšími událostmi, které ovlivnily nebo přímo zastavily přirozený vývoj české politické kultury, byly Mnichovská dohoda a půl století trvající komunistický režim. Existence komunistického režimu se silně projevuje v české politické kultuře i po roce 1989 a vzniku samostatné České republiky. O této problematice však bude podrobněji pojednáno v následujících kapitolách.

3.1 Politická kultura v rámci postkomunistické střední a východní Evropy

Pád komunistických režimů ve střední a východní Evropě přinesl mnoho nových výzev ve společenskovědním výzkumu. Ústředním tématem se stala demokracie, podmínky pro její fungování a konsolidaci. Z hlediska politické kultury znamenal pád komunistických režimů významný zlom. Sovětský svaz se během své nadvlády ve střední a východní Evropě snažil popřít politické kultury jednotlivých zemí zavedením takzvané politické kultury socialistického člověka. Navzdory násilným masivním snahám však proti těmto kulturním změnám vykazovalo mnoho zemí neustálý odpor a jejich tradiční politické kultury se nepodařilo nikdy zcela eliminovat. (Broderick 2000: 20–21) Mezi tyto země patří bezesporu i Česká republika, jejíž politická kultura nesoucí se v duchu demokratické tradice první republiky, zůstala v povědomí českých občanů po celou dobu působení komunistického režimu. Demokratické hodnoty byly navíc uchovávané mezi českými emigranty, kteří žili v západních demokratických společnostech. (Vodička, Cabada 2007: 179)

Po pádu komunistických režimů dochází v zemích střední a východní Evropy k utváření nových politických systémů, včetně nových systémů hodnot. Nacionalismus a národ se stává v mnoha zemích hnacím motorem transformace. Přejímány jsou

idealizované prvky západní politické kultury, materiální hodnoty, objevuje se touha po vyšším životním standardu spojená s požadavkem ekonomické transformace. Instituce ustavené komunistickým režimem byly po roce 1989 vnímány jako nevěrohodné a neautentické pro dané společnosti. Bylo proto potřeba vybudovat nové politické instituce fungující na demokratických principech a současně zabraňujících uchopení moci úzkou elitní skupinou. Problémem však byla institucionální neznalost velké části občanů a zejména pak jejich osobní postoj k těmto institucím, který byl založen na nedůvěře. (Schöpflin 1993: 25–26) V některých zemích tato nedůvěra přetrvala i několik let po pádu komunismu. Mezi tyto země se bezesporu řadí i Česká republika, kde důvěra občanů v politické instituce stabilně klesá. Do popředí se dále dostává národní identita, jelikož právě ta je v mnoha zemích jedinou identitou, se kterou se společnost v prvních letech po pádu komunistického režimu dokáže identifikovat. Od národních vůdců (v České republice byl typickým příkladem takového vůdce Václav Havel) poté lidé očekávají, že určí směr dalšího vývoje ve všech oblastech politiky i ekonomiky. (Tamtéž: 27–28) V době, kdy je budoucnost národa nejistá a lidé ztratí životní jistoty, se tak projevuje jedna z charakteristických vlastností české národní povahy. Touto vlastností je potřeba občanů, aby se o ně někdo postaral a zaručil jim lepší budoucnost.

Společnost v postkomunistických zemích je podle George Schöpflina rozdělena do tří kategorií, jež se vyznačují odlišnými aspiracemi, omezenou komunikací mezi sebou a vzájemným nedorozuměním až antagonismy. Tradiční společnost je definována jako venkovská společnost, jejíž hodnoty přežily komunistickou modernizaci. Panuje zde nedůvěra k politice a politická gramotnost je nízká. Společnost je tudíž závislá na silném státu a rovněž náchylná podlehnout populistické demagogii. Druhou kategorií tvoří společnost vzniklá až za komunismu a utvářená komunistickým režimem. Charakteristická je zde závislost na státu ve většině aspektech života a pozitivní postoj k této závislosti. Komunistický systém vytvářel identitu lidí. Určitá forma modernizace je vítaná, ovšem i po pádu komunismu vyznává tato část společnosti podobné hodnoty (příkladem může být chování ve volbách, kdy tato část společnosti volí nejčastěji politické strany, které navazují na komunistickou tradici). Třetí část společnosti tvoří občanský segment. Tato část je liberální a přístupná novým idejím, včetně ekonomické i politické soutěže. Politický systém je flexibilní a založený na kompromisu. (Schöpflin 1993: 28–33; Vajdová 1996: 345–346) Tato koncepce představuje tři segmenty společnosti s různou politickou kulturou. Velikost jednotlivých segmentů v různých zemích střední a východní Evropy nicméně nelze spolehlivě určit. Podle Schöpflina je

však pro ustavení úspěšné demokracie nutná převaha druhého a třetího segmentu, z nichž může vzniknout občanská společnost. (Vajdová 1996: 346) Tato koncepce je přínosná, protože může pomoci vysvětlit vliv komunismu na lidi. Můžeme ji proto využít například pro vysvětlení některých postojů projevujících se v současnosti, například směrem k politickým institucím či stavu ekonomiky.

Samotný výzkum politické kultury byl po roce 1989 značně problematický, jelikož chyběla dlouhodobá data nezbytná pro analýzu politických kultur jednotlivých zemí střední a východní Evropy a jejich následnou komparaci. Někteří autoři zabývající se problematikou politické kultury v 90. letech 20. století tudíž vycházeli pouze z krátkodobých sběrů dat, případně se snažili postoje občanů k politice během komunistického režimu zjišťovat zpětně. Zpětné dotazování se na vztah k politice v minulosti však nemohlo nahradit objektivní data, která by pomohla určit politickou kulturu národa během komunistického režimu. A dlouhodobost postojů, názorů a orientací směrem k politickému systému, jeho aktérům a výstupům je jedním z hlavních faktorů, které musíme brát při výzkumu politické kultury v potaz. (Plasser, Ulram 1996: 5–6) V mnoha zemích tak po roce 1989 chyběla jakási kontinuita ve vývoji politické kultury a jejích charakteristických rysech. Především se jednalo o nedostatek předchozích zkušeností s demokracií a tedy i neznalost demokratické politické kultury. V tomto ohledu však byla Česká republika výjimkou, neboť po pádu komunistického režimu navázala na demokratickou tradici první československé republiky.

Jedním ze zkoumaných fenoménů se stala podpora demokracie v zemích střední a východní Evropy. Kristin Broderick například podmiňuje podporu politického systému v nových demokraciích střední a východní Evropy úspěšnou ekonomickou transformací. Pokud je ekonomická situace příznivá, politický systém si získá podporu mezi občany. Zavedení demokratických institucí a upevnění demokratické politické kultury se tak stává jednodušším. V době ekonomické krize však podpora politickému systému stabilně klesá, a to zejména v zemích, kde chybí stabilita dlouhodobých postojů a hodnot směrem k politickému systému a jeho výstupům. Stabilní a dlouhodobě působící politická kultura však napomáhá tyto ekonomické nesnáze překonat, jelikož i přes negativní vztah občanů k politickým výstupům či politikům, podpora politického systému jako celku ve společnosti přetrvává. (Broderick 2000: 21–26) Politická kultura se tak stala jednou z podmínek konsolidace a stability demokracie.

Fritz Plasser a Peter Ulram provedli v první polovině 90. let 20. století poměrně rozsáhlý komparativní výzkum zemí střední a východní Evropy. Pomocí dotazování

zkoumali různé aspekty přechodu k demokracii a postoje občanů jednotlivých zemí k ekonomické transformaci, politickým institucím a elitám či demokratickým principům. Upozornili tak například na deficit v rámci politické reprezentace oproti západním zemím, kdy občané jednotlivých zemí projevovali skepsi k politickým stranám a kritizovali politické elity. Politická kultura se vyznačovala napětím mezi tradičními a parochiálními orientacemi, které byly spojené s politickou socializací během komunistického režimu, a nastupujícími demokratickými a pluralistickými hodnotami. (Plasser, Ulram 1996: 18–22) Zajímavé je porovnat některé výsledky tohoto výzkumu, jež byly publikovány v roce 1996, se současnou situací. Na některé z nich bude upozorněno dále v této práci, například v souvislosti s klesající důvěrou v politické instituce v České republice.

V této kapitole byly shrnuty některé problémy a výzvy, kterým musely země střední a východní Evropy po pádu komunismu čelit. Mezi zeměmi tohoto regionu jsou však velké rozdíly v jejich historických zkušenostech, startovních podmínkách při přechodu k demokracii, budoucím vývoji či mentalitě a hodnotách. Generalizace politické kultury v takto roztržité oblasti je proto zcela nemožná a není dokonce ani žádoucí. Proto byl na tomto místě kladen důraz pouze na Českou republiku a některé poznatky budou dále využity v poslední kapitole této práce.

3.2 Totalitní a posttotalitní syndrom

Od doby první československé republiky v meziválečném období prošla česká společnost několika desetiletími, které zcela potlačily demokratické hodnoty i svobodně se rozvíjející politickou kulturu. Komunistický režim zlikvidoval rozvíjející se občanskou společnost i osobitou kulturu českého národa a pomocí nejrůznějších praktik dokázala komunistická elita změnit také hodnoty, postoje a názory lidí ve prospěch upevnění režimu. „*K politické zvlí patřilo nepokryté lhaní a falšování historie i přítomnosti. Občané byli štváni proti sobě obecným posilováním nedůvěry i pomocí různých řízených akcí, jako byly například prověřkové komise, kampaně k diskreditaci disidentů, plánovitě posilování nenávisti a závisti mezi obyčejnými občany, systematické korumpování kolaborantů komunistického režimu. Krok za krokem byli i slušní lidé lámáni ke spolupráci.*“ (Klicperová-Baker et al. 2007: 69) Cílem státní politiky se stalo

uspokojování nejnižších potřeb a omezování těch vyšších.¹³ Na úkor možnosti osobní seberealizace, pravdy a svobody tak bylo lidem poskytováno dostupné bydlení, všeobecná zdravotní péče, levné potraviny, nebyla zde nouze o zaměstnání a pouliční kriminalita byla nízká. Lidé byli zbaveni zodpovědnosti o sobě rozhodovat. Právě pomocí těchto jistot si však režim dokázal podmanit občany, kteří se mu dobrovolně podřídili. (Tamtéž: 69–70) V České republice přetrvávala potřeba některých těchto jistot až do současnosti. Jako typický příklad můžeme uvést vzrůstající nezaměstnanost a neexistenci záruk, které by lidem zaručily pracovní místo. Při rostoucí nezaměstnanosti a propouštění proto máme tendence obviňovat za tuto situaci stát a politiky. V nepříznivé ekonomické situaci tak klesá podpora politických institucí a aktérů včetně důvěry, která do nich byla vložena.

Systematický útlak se na většině občanů projevil spíše negativně a jeho projevy můžeme označit jako totalitní syndrom. „*Totalitní syndrom se projevoval především potlačením individuality, snížením sebevědomí, konformitou a submisivitou, nedůvěrou v úspěch vlastních činů a naopak zobecněným přesvědčením, že svět je řízen vlivy mimo individuální vlastní vůli.*“ (Klicperová-Baker et al. 2007: 71) Totalitní syndrom se projevoval také negativními emocemi, pesimismem, závistí a obecnou nedůvěrou. Zhoršily se mezilidské vztahy a došlo k nárůstu například sobectví. (Tamtéž: 71)

Mnoho symptomů totalitního syndromu však vyniklo až po pádu komunistického režimu a znovunabytí svobody. V tomto případě pak hovoříme o posttotalitním (neboli postkomunistickém) syndromu. Mezi hlavní symptomy posttotalitního syndromu na úrovni jednotlivce patří poruchy optimálního rozvoje identity a individuality (potlačení vlastní individuality, upnutí se na blízké skupiny jako je rodina a neschopnost identifikace s širším sociálním prostředím, tedy komunitou), převaha negativních emocí (nostalgie, nedůvěra, závist, nenávisť, beznaděj a podobně), poznávací vývojové poruchy (kognitivní rigidita, zjednodušené vidění světa, preference jednodušších řešení a náchylnost k demagogickému populismu), pasivita (naučená bezmocnost, přenášení osobní odpovědnosti na stát) a morální omezení (soustředění se na uspokojování nižších potřeb na úkor rozvoje vyšších potřeb zmíněných výše, nízký pocit odpovědnosti či nízká úcta k demokratickým hodnotám). (Tamtéž: 72) Z pohledu politické kultury národa pak lze na

---

¹³ Rozdělení těchto potřeb je uvedeno na základě Maslowovy teorie potřeb. Nižší potřeby zahrnují základní lidské potřeby, jako je stravování, dostupné bydlení či životní jistota. Vyšší neboli růstové potřeby pak znamenají zejména možnost seberealizace člověka a osobní svobodu. (Klicperová-Baker et al. 2007: 69–70)

tyto symptomy nahlížet následovně – identita a povaha se projevuje rozlišováním společnosti na „my“ versus „oni“ a paternalistickou závislostí na státu, mezi negativní emoce patří typicky úzkost ze svobody, frustrace či hořkost. Poznávací procesy jsou doprovázeny předsudky, netolerancí a pozitivním přijímáním demagogického populismu, pasivita vede k diskriminaci a hledání viníků v nepříznivé situaci. Nemorálnost se projevuje domnělou nespravedlností a způsobenou křivdou. (Tamtéž: 73) V uvedeném výčtu charakteristik najdeme hned několik symptomů, které jsou v České republice patrné i v současnosti – zmiňme například negativní emoce směrem k politickému systému a jeho aktérům, náchylnost podlehnout populismu politických stran ve volbách či pasivitu v politické participaci a angažovanosti.

Zkušenost s komunistickým režimem se však na některých lidech odrazila i pozitivně. Lidé, kteří zažili léta útlaku, neberou svobodu a demokracii jako samozřejmost a dokáží si jich více vážit než lidé, kteří ve svobodné zemi vyrostli. (Tamtéž: 74) Negativních důsledků komunistického režimu je však mnohem více a projevují se v postojích, názorech a chování občanů i téměř 25 let po sametové revoluci. To je také důvod, proč se většina prací zabývá těmito negativním dopadům a upozorněno na ně bude také v poslední kapitole této práce.

4. Charakteristika současné politické kultury v České republice na základě výzkumů veřejného mínění

U českého národa lze pozorovat určitá specifika politického chování. Stereotypy chování se formovaly postupně zejména v důsledku různých historických událostí. Postupně se tak utvářely mnohé charakteristiky Čechů, jako je například úcta k autoritám, opatrnost, tvůrčí aktivita, plebejství či demokratická orientace. Pokud se však podíváme podrobněji na úctu k autoritám, zjistíme, že funguje pouze do té míry, dokud tyto autority dokážou naplnit sociální očekávání lidí. Stejně tak tvůrčí aktivita se u Čechů spouští až v krajních situacích, kdy typickým příkladem může být 40 let fungování komunistického režimu a aktivizace české veřejnosti až v době sametové revoluce. Češi jsou také spíše demokraticky a liberálně orientovaní, váží si své svobody a nezávislosti a chtějí o sobě sami rozhodovat. Pokud se však dostanou do problémů, předpokládají ochranu ze strany paternalistického státu. (Šilerová 2005: 149–150)

Přechod od komunistického režimu směrem k demokracii měl původně přinést kompletní přeměnu politického systému. Transformace režimu v Československu po roce 1989 a následně v České republice se však příliš neprojevila v rámci institucionálního uspořádání. Základní politické instituce zůstaly stejné, částečně se změnila pouze politická elita. V prvních letech po pádu komunismu také přetrvávala značná nedůvěra ke všemu levicovému a konkrétně ke všemu spojenému s komunistickým režimem. (Pehe 1997) Na počátku fungování pluralitní demokracie se tak prosadily pravicové politické strany a subjekty, které také získaly většinu v parlamentu. Vládnoucí pravice se však v rámci systému stala jakousi uzavřenou skupinou. Jako reprezentant všeho nekomunistického odmítali zastupitelé pravice v zásadních věcech komunikovat o kompromisních návrzích s levicovou opozicí a později dokonce s veřejností. Tato komunikace mezi politickými stranami a veřejností v rámci systému chybí v českém prostředí i v současnosti a tvoří tak jeden ze specifických rysů současné české politické kultury. (Pehe 1997) Tato arogance postupem času vyústila nejen v oslabení tradičních politických stran, jako je Občanská demokratická strana nebo Česká strana sociálně demokratická, ale také ve ztrátu podpory politických stran obecně.

I po sametové revoluci v České republice stále přetrvává takzvaná pasivní rezistence vůči politickému systému, tedy neochota občanů a nezájem účastnit se veřejného života. Příčiny této pasivity mohou být různé, uveďme například rozšířenou

korupci, díky které vnímá veřejnost politiku ještě stále jako cosi nečistého, s čím nechce mít nic společného. Velká část českých občanů je navíc stále přesvědčena o tom, že jejich možnosti cokoli ovlivnit, případně změnit, jsou minimální. Češi jsou současně přesvědčeni, že stát nenaslouchá jejich stížnostem a potřebám. Důsledkem tohoto přesvědčení je poté neochota politicky participovat, a to zejména ve volbách. Tyto skutečnosti jsou typickými pozůstatky z doby komunistického režimu, kdy obyčejný člověk neměl možnost změnit politický systém a o základní potřeby občanů se staral paternalistický stát. (Vodička, Cabada 2007: 182–183) Mnoho Čechů může také svět politiky vnímat jako velmi komplikovaný a nepřehledný.

Již v prvních porevolučních letech proto můžeme u českých občanů pozorovat klesající důvěru v politické instituce a rovněž klesající míru spokojenosti s demokracií a politickým systémem obecně. (Frič 1996: 196) Tato skutečnost souvisí nejen s přehnaným optimismem a stanovením nereálných cílů během revoluce, ale také s pocitů o zhoršující se ekonomické situaci. V této souvislosti se projevuje i typicky česká potřeba negace. Pokud se situace nevyvíjí podle původního a zcela jasného plánu, začínáme být skeptičtí a nedůvěřiví. Stejně je tomu, pokud se zpočátku jasný vývoj v oblasti politiky či ekonomiky náhle zkomplikuje a stává se pro běžnou veřejnost složitým k pochopení. (Švanda 2003) Politická kultura je dále spoluutvářena chováním politických aktérů, kteří soupeří o politickou moc. Na základě stylu chování politických představitelů se tak mění i názory občanů na tyto představitele. Rozdíl je například v tom, jestli politici jednájí v mezích zákona nebo se naopak různé zákony snaží obejít. (Frič 1996: 196–197) Češi tedy kladou v oblasti politiky také důraz na etický akcent a v případě jeho viditelného porušování inklinují k výchovnému moralizování. (Švanda 2003)

Ve světle zpočátku zdánlivě úspěšné ekonomické transformace vznikla v České republice idea národní výjimečnosti. Tato idea byla založena na hospodářské úspěšnosti prvních porevolučních let, avšak s postupnou zhoršující se ekonomickou situací se zhroutila a společnost se dostala do stavu totální deziluze. (Pehe 1997) Léta optimismu tak pominula a nahradil je pesimismus ohledně nedostatku pozitivních změn a přesvědčení části občanů, že se ekonomická situace opět zhoršila. (Frič 1996: 192) Tento stav byl důsledkem přehnaných požadavků a cílů, které sliboval přechod od řízeného hospodářství k ekonomice trhu a soutěže. Demokratické vlády jsou také v mnoha ohledech vnímány jako správci veřejných financí. „*Objednávka demokratické veřejnosti pak zní: chceme v klidu vyrábět, prodávat, nakupovat a užívat si.*“ (Švanda 2003) Pokud však dojde k ekonomické stagnaci či přímo recesi, občané mají tendence dávat za tyto

problémy vinu politickým institucím, zejména vládě. To je typické chování také pro české občany a můžeme ho pozorovat i v posledních letech.

Tyto a mnohé další stereotypy jsou součástí české politické kultury a empiricky je lze dokázat například pomocí výzkumů veřejného mínění. Můžeme mezi nimi najít charakteristické rysy české národní povahy či pozůstatky z doby komunistického režimu. Právě potvrzení existence pozůstatků z doby komunismu v současné české politické kultuře je jedním z hlavních cílů této práce. Já se proto v následující části této kapitoly zaměřím na výzkumy veřejného mínění, které dlouhodobě sledují některé aspekty politické kultury národa – jedná se o důvěru v politické instituce a spokojenost se současnou politickou situací. Zaměřím se na období let 1993, kdy vznikl samostatný český stát, až 2013. Na základě těchto faktorů poté zhodnotím stav současné politické kultury v České republice.

4.1 Důvěra v politické instituce

Důvěra bývá často označována za jednu ze základních podmínek fungování demokracie. Obecně lze důvěru chápat jako „*dvoustranný vztah, kde na jedné straně stojí aktivní subjekt, který rozhoduje o důvěře, spoléhá se na něco či někoho, a na druhé straně je objekt důvěry, který se vyznačuje určitými vlastnostmi či schopnostmi.*“ (Bernardyová 2008) Důvěra se pak může vztahovat k ostatním lidem (interpersonální důvěra) nebo ke společenským či politickým institucím (institucionální důvěra). (Tamtéž) Já se budu v této kapitole zabývat podrobněji právě důvěrou institucionální, konkrétně se budu věnovat důvěře občanů v prezidenta republiky, vládu a Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky. Tyto ústavní instituce jsem zvolila z toho důvodu, že jejich činnost je v rámci politického systému pro běžné občany nejvíce viditelná a tudíž podléhá také největší kritice.

Důvěru občanů v ústavní instituce zkoumá v České republice pravidelně například Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) pod záštitou Sociologického ústavu Akademie věd České republiky.¹⁴ Pravidelné sledování důvěry občanů v ústavní instituce poté umožňuje mapovat vývoj názorů veřejnosti v dlouhodobém časovém horizontu.

---

¹⁴ Výzkumům veřejného mínění se v této oblasti věnuje také množství soukromých agentur, například agentura STEM (Středisko empirických výzkumů), PPM Factum či SC&C. Výsledky průzkumů těchto agentur jsou většinou dostupné online. V rámci mezinárodního srovnání pak existují například výzkumy *European Social Survey* či *Eurobarometer*.

(CVVM 2013) Já jsem pro tuto práci zvolila časové období let 1993 až 2013, jedná se tedy o zmapování důvěry od vzniku samostatné České republiky téměř do současnosti.¹⁵

V prvních letech po sametové revoluci byla důvěra v instituce všeobecně poměrně vysoká až do roku 1996. Počáteční pokles důvěry mohl souviset s politickými turbulencemi a konflikty uvnitř Občanského fóra, dále pak důvěra klesala v důsledku rostoucího napětí mezi českou a slovenskou částí federace, zejména mezi jejími politickými představiteli. (Červenka 2009: 5) Až do poloviny 90. let však byla důvěra v ústavní instituce obecně poměrně vysoká.

Grafy č. 1 až 3 zaznamenávají vývoj důvěry českých občanů ve vybrané ústavní instituce, konkrétně v prezidenta republiky, vládu a Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky. Mezi těmito institucemi můžeme v porovnání důvěry nalézt určitou hierarchii. Nejvíce lidé důvěřují prezidentovi, poté vládě a nejméně Poslanecké sněmovně. Rovněž můžeme vidět, že důvěra pro jednotlivé instituce se mění v čase podobným způsobem, což znamená, že vyjadřování důvěry je ovlivněno politickými i hospodářskými procesy u více institucí současně. Velmi mírně, avšak poměrně stabilně, také klesá celková důvěra v základní politické instituce v zemi, jako je vláda a Poslanecká sněmovna. (Linek 2010: 118–119) Tento trend je také příznakem snižující se politické kultury v České republice, jelikož je odrazem nespokojenosti občanů s politickým systémem a jeho aktéry. Tato nespokojenost se poté negativně projevuje v politickém chování jedinců, kdy například odmítají chodit k volbám a volit stále stejné politické představitele.

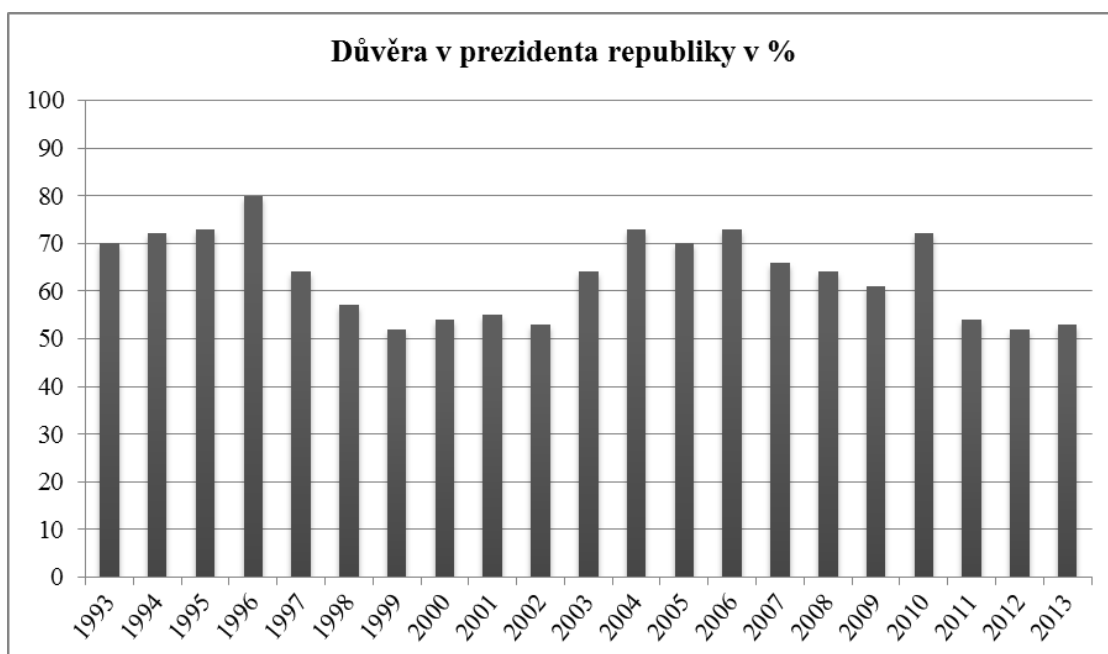
Nyní se podíváme na jednotlivé grafy znázorňující vývoj důvěry ve vybrané ústavní instituce. Graf č. 1 mapuje vývoj důvěry v prezidenta České republiky, ve vybraném období se jedná o Václava Havla a Václava Klause. Důvěra českých občanů v prezidenta republiky dosahuje stabilně nejvyšších hodnot v rámci zde zkoumaných institucí. Vysokou důvěrou disponovali jak Václav Havel, tak jeho nástupce Václav Klaus. Nicméně i důvěra v prezidenty se během jejich působení v úřadu postupně snižovala – u prezidenta Havla se jednalo o posun přibližně ze 70 % v roce 1993 na 53 % v roce 2002, v případě prezidenta Klause byl posun z 64 % v roce 2003 na 53 % v roce 2013. Tato klesající tendence je pravděpodobně důsledkem dlouhého setrvání v úřadu, kdy oba zmínění prezidenti strávili na prezidentském postě v rámci samostatného státu celkem deset let.

---

¹⁵ Šetření mapující důvěru občanů v ústavní instituce z roku 2014 zde nejsou zahrnuty, protože hodnoty uvedené v grafech jsou vypočítány vždy z hodnot zjištěných v druhé polovině daného roku.

I přesto však dosahuje důvěra v prezidenta republiky v rámci zkoumaných ústavních institucí CVVM vysokých hodnot. Hranici 50 % v několika posledních letech překračují stabilně v České republice dále pouze obecní zastupitelstva a důvěra ve starosty obcí. (CVVM 2010; CVVM 2011; CVVM 2012; CVVM 2013) Důvodem vyšších hodnot v případě důvěry v prezidenta republiky oproti jiným institucím může být jeho postavení jako reprezentanta státu a současně člověka, který stojí mimo zásadní vnitropolitický konflikt. Zajímavé však bude v budoucích letech sledovat, jak se důvěra v prezidenta republiky změní v souvislosti s nově zavedenou přímou volbou.

Graf č. 1: Vývoj důvěry v prezidenta České republiky

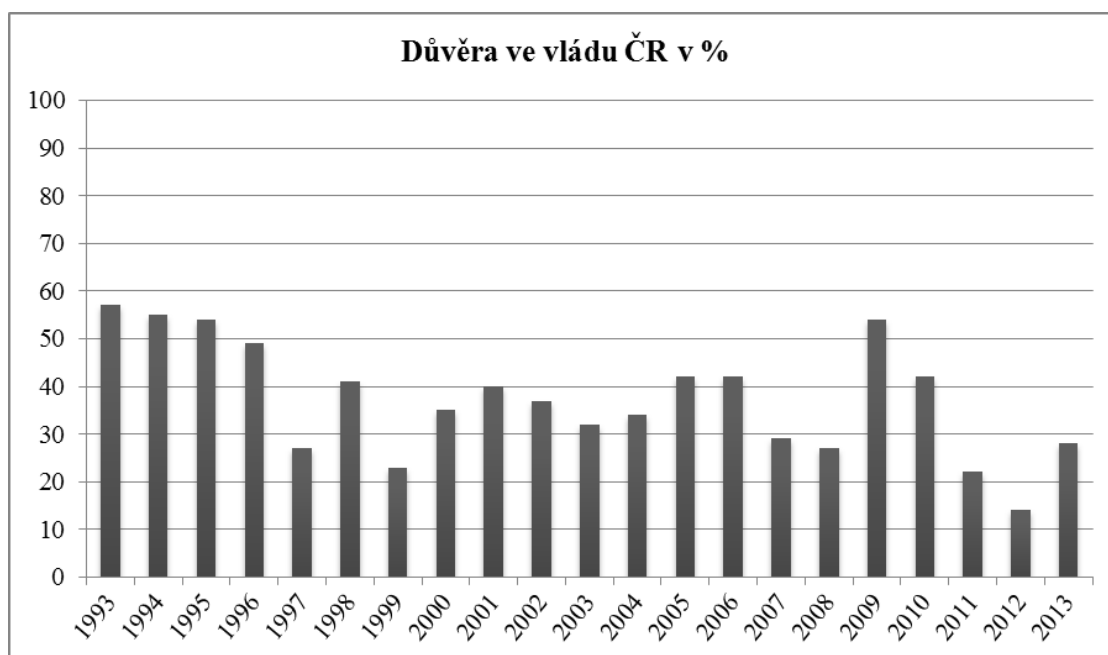
Zdroj: Autorka dle CVVM 2010, 2011, 2012 a 2013; Červenka 2009; Sekaninová 2013

Graf č. 2 znázorňuje vývoj důvěry českých občanů ve vládu. Do roku 1996 dosahovala důvěra občanů ve vládu České republiky hodnot nad 50 %, ale od té doby překročila tuto hranici jen jednou v roce 2009. Důvodem vysoké důvěry v první polovině 90. let byla mimo jiné také vládní rétorika, která zcela nekriticky prezentovala vládní politiku zejména v sociálněekonomické oblasti jako mimořádně úspěšnou. „S poukazem na některé vybrané makroekonomické indikátory vládní představitelé za podpory přátelsky nakloněných médií pravidelně popisovali Českou republiku jako středoevropského hospodářského tygra a ekonomický zázrak.“ (Červenka 2009: 6) A veřejnost těmto tvrzením ve většině případů uvěřila.

Na počátku roku 1997 se však česká ekonomika ocitla v hluboké a vleklé krizi. Klausova vláda musela otevřeně přiznat krizi a předložit plán velkých rozpočtových škrťů. Ekonomická krize byla navíc doprovázena politickou krizí, která vyústila v roce 1998 v předčasné volby do Poslanecké sněmovny. Dvě uvedené krize zásadně změnily pohled české veřejnosti na politiku a dosavadní vývoj země. Porevoluční optimismus vystřídala hluboká skepse, pesimismus a deziluze. Tento stav později označil Václav Havel jako *blbou náladu*. (Červenka 2009: 6) Demokratické zřízení však určitou míru skepse a ostražitosti občanů ohledně vlády předpokládá. Nadměrná důvěra by totiž mohla vést k politické apatii a občané by mohli ztratit svoji možnost kontrolovat vládu. (Zvěřinová) Otázkou však zůstává, jaká míra skepse a nedůvěry je ještě v pořádku a kdy bychom už měli hovořit o krizi důvěry?

Rapidně se důvěra ve vládu snížila v letech 2011 až 2012, kdy byl premiérem Petr Nečas a vládní koalici tvořily Občanská demokratická strana (ODS), TOP 09 a Věci veřejné (později LIDEM, liberální demokraté). V prosinci roku 2011 klesla důvěra na 20 % a o rok později dokonce na hodnotu 10 % dotázaných respondentů. (CVVM 2011; CVVM 2012) Tuto vládu doprovázely již od počátku jejího působení různé aféry, spory a krize. Na konci roku 2010 korupční aféra na Státním fondu životního prostředí, která vyústila dokonce v odstoupení policejního prezidenta Oldřicha Martinů. Následovala krize v dubnu 2011, v níž se řešila údajná korupce některých členů Věcí veřejných Vítém Bártou. Následovaly ostré spory uvnitř vládní koalice, jež vyústily v rozštěpení Věcí veřejných, které nakonec z vlády odešly. Jejich posty ve vládě obsadili lidé kolem Karolíny Peake (bývalá členka Věcí veřejných) a založili novou stranu LIDEM. Nakonec podala vláda na přelomu června a července 2013 předčasně demisi poté, co byla zadržena šéfkyně kabinetu Jana Nagyová společně s dalšími exposlanci ODS za údajné zneužití vojenské rozvědky pro osobní sledování. (Aktualne.cz 2012) Po stručném výčtu nejvýznamnějších afér Nečasovy vlády je logické, že se důvěra veřejnosti v tuto instituci snížila. V mnohém se však změnily také postoje a názory veřejnosti na politiky i politiku obecně, kterou opět více lidí spatřuje jako cosi nečistého a špatného. Rovněž se zčásti změnilo chování občanů v předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013, kdy mnoho voličů dalo hlas novým politickým hnutím Andreje Babiše a Tomia Okamury. Naopak se v těchto volbách výrazně propadl zisk ODS.

Graf č. 2: Vývoj důvěry ve vládu České republiky

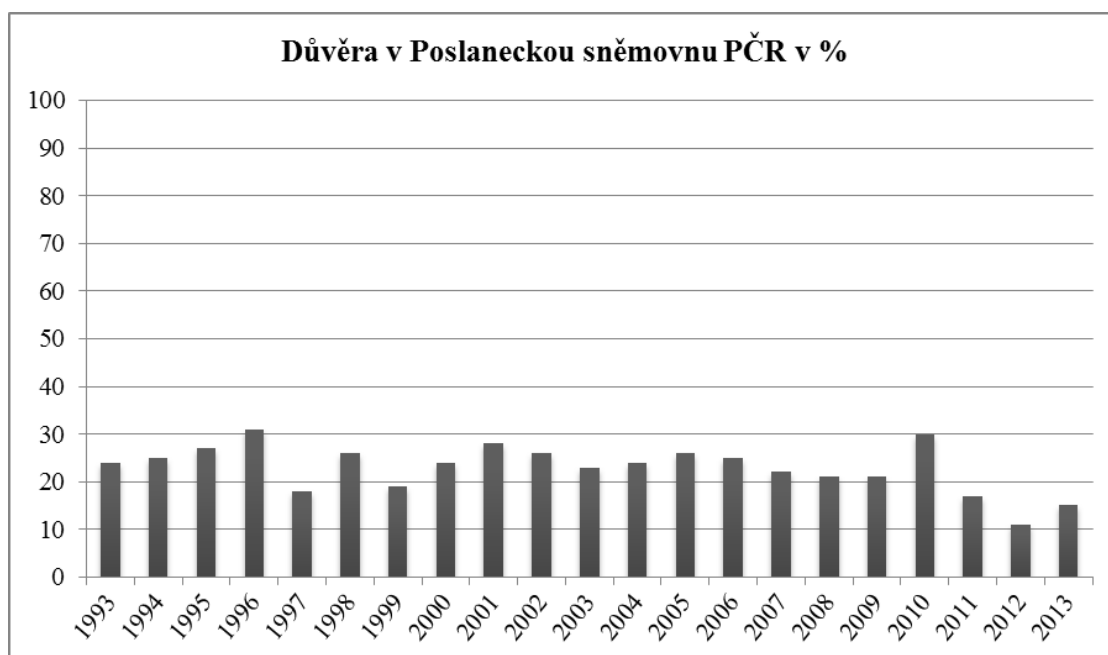

Zdroj: Autorka dle CVVM 2010, 2011, 2012 a 2013; Červenka 2009; Sekaninová 2013

Graf č. 3 značí vývoj důvěry v Poslaneckou sněmovnu. Ve srovnání s prezidentem republiky a vládou důvěřuje česká veřejnost Poslanecké sněmovně nejméně. Oproti hodnotám uvádějících důvěru ve vládu jsou však hodnoty pro důvěru Poslanecké sněmovně více stabilní. U důvěry ve vládu můžeme spatřovat výraznější výkyvy hodnot reagující většinou na efektivitu a oblíbenost vlády v daném období. (Bernardyová 2008) Důvěra v Poslaneckou sněmovnu rovněž mírně stoupá vždy po volbách, jako by nové volby v občanech vyvolávaly naději na změnu a zároveň mírně zvýšily důvěryhodnost dolní komory. (Tamtéž) „*Volby tak mají funkci jakéhosi očištného mechanismu, který zajišťuje změnu stranického a personálního obsazení nepopulárních institucí.*“ (Linek 2010: 120) Během funkčního období však tato důvěra zpravidla opět postupně upadá.

Důvěra v Poslaneckou sněmovnu je v České republice velmi nízká již od roku 1993. Na úroveň 30 % se dostala ve zkoumaném období pouze dvakrát v letech 1996 a 2010 a téměř nikdy si tak nezískala důvěru ani jedné třetiny českých občanů. V letech 1997, 1999 a 2011 až 2013 dokonce klesla pod úroveň 20 %, přičemž v roce 2012 dosahovala úroveň důvěry v Poslaneckou sněmovnu pouhých 11 %. Nejnižších hodnot v posledních letech dosáhla důvěra v Poslaneckou sněmovnu pravděpodobně v reakci na vládní krize zmíněné výše. Po předčasných volbách v říjnu 2013 však hodnota důvěry opět začala mírně stoupat v optimistických nadějích českých občanů.

Graf č. 3: Vývoj důvěry v Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky

Zdroj: Autorka dle CVVM 2010, 2011, 2012 a 2013; Červenka 2009; Sekaninová 2013

Nedůvěra ve většinu ústavních či politických institucí však není typickým jevem pouze v České republice, ale vyskytuje se i v mnoha dalších postkomunistických zemích. William Mishler a Richard Rose zjišťovali míru důvěry v několika postkomunistických zemích – Bulharsku, České republice, Slovenské republice, Maďarsku, Polsku, Rumunsku, Slovinsku, Bělorusku a Ukrajině. Výsledky jejich výzkumu ukazují, že v rámci těchto zemí je relativně důvěřováno pouze prezidentovi, zatímco ostatní instituce vzbuzují spíše nedůvěru. Největší mírou nedůvěry pak disponují politické strany a parlamenty. (Zvěřinová) Zárodky skepse pak musíme u těchto zemí hledat již v odkazu komunistického režimu, s nímž jsou nové demokracie srovnávány. Tato subjektivní srovnání společně s průběžným hodnocením činnosti a efektivnosti politických institucí poté vedou často k negativnímu vnímání těchto institucí. (Tamtéž) V rámci postkomunistické střední a východní Evropy tedy můžeme vidět určitou podobnost při sledování důvěry občanů v instituce politického systému.

4.2 Spokojenost s politickou situací a politikou obecně

V případě politické nespokojenosti dochází v České republice podle Lukáše Linka k nejdynamičtějším změnám postojů. „Zatímco v polovině 90. let byla s politikou spokojena přibližně polovina veřejnosti, tak na konci roku 1997 to bylo kolem 10 % a od

té doby hodnota spokojenosti málokdy překročila třetinu společnosti.“ (Linek 2010: 115) V prosinci roku 2012 vyjádřilo nespokojenost s politickou situací dokonce 79 %, tedy zhruba čtyři pětiny, dotázaných respondentů v rámci výzkumu CVVM. (CVVM 2012) Dynamika, která doprovází změny v těchto postojích je nicméně logická, jelikož tyto postoje většinou vyjadřují krátkodobé hodnocení činnosti a výkonnosti jednotlivých politických institucí. Pokud však dochází k radikálním změnám, děje se tak v důsledku konkrétních politických či ekonomických událostí. (Linek 2010: 115)

V konceptu politické nespokojenosti hrají důležitou roli volby, protože v době voleb se tato nespokojenost obecně snižuje. Dochází k tomu v důsledku silné mobilizace voličů, kdy jednotlivé politické strany či kandidáti nabízejí různá řešení aktuálních problémů společnosti. (Linek 2010: 118) Občané se tak stejně jako při zkoumání důvěry v ústavní instituce stávají optimističtějšími ohledně budoucího vývoje.

Pravidelné výzkumy veřejného mínění agentury CVVM ukázaly hluboký propad ve spokojenosti se stávající politickou situací v průběhu let 1996 a 1997. Od té doby zůstalo hodnocení politické situace trvale výrazně kritické, a to i přes mnohé pozitivní politické či ekonomické změny. Občané začali kriticky hodnotit také mnohé aspekty postkomunistické transformace, včetně těch, které byly z počátku vnímány pozitivně. (Červenka 2009: 6) Jako příklad uveďme ekonomickou transformaci. V prostředí trhu a volné soutěže musí lidé samostatně rozhodovat o svých financích a přitom nemají jistou práci. V těžkých životních situacích tak o svém životě musí sami rozhodovat a přijmout za svá rozhodnutí zodpovědnost. V případě ekonomické krize je pak zhoršení ekonomiky pro běžné občany výrazně více viditelné, než tomu bylo v dobách plánovaného hospodářství.¹⁶

Obecný pokles zájmu o politiku byl však v podstatě přirozený. Poté, co byli lidé zmobilizováni v době revoluce, se začali opět vracet k soukromému apolitickému stylu života, na který byli zvyklí z doby komunismu. Nově nabytá svoboda navíc nabízela zajímavé uplatnění v mnoha oblastech mimo politiku, které byly pro mnoho občanů lákavější. Klíčovým faktorem, který ovlivnil vnímání politiky občany a důvěru v instituce byla však politická kultura hlavních politických aktérů. Politická kultura těchto aktérů je v mnoha ohledech značně konfliktní a založena na většinovém a nikoli na konsensuálním

---

¹⁶ To neznamená, že by za komunistického režimu ekonomika nezažívala velmi těžká období, o těch se však v rámci manipulativní ideologie veřejně nemluvalo. V tržním prostředí, kde stát nezasahuje do ekonomiky v takové míře a existuje svoboda médií, se tak objevuje touha českých občanů, aby se o ně postaral paternalistický stát, což je jeden z pozůstatků komunismu.

principu. Chování politických představitelů společně s dopady sociálních, politických i ekonomických změn se tak výrazně projevuje v tom, jak lidé vnímají nejen tyto jednotlivé složky politického systému, ale politický systém jako celek i politiku samotnou. (Červenka 2009: 6)

Od roku 1998 tak spokojenost s politikou dosahuje velmi nízkých hodnot, stabilně mezi 10 až 30 %. V letech 2006 až 2013 pak spokojenost vyjadřovalo v průměru přibližně 5 až 20 % respondentů, přičemž velmi často se hodnoty dostávaly pod 10 %, a nespokojenost respondentů se pohybovala mezi 50 až 80 %, kdy velmi často hodnoty přesáhly 70 % dotázaných. (Linek 2010: 123; CVVM 2010; CVVM 2011; CVVM 2012; CVVM 2013) Sledování spokojenosti s politikou obecně však může být značně problematické, jelikož pokládaná otázka je příliš obecná. Nevíme tak s jistotou, na základě čeho se respondenti rozhodují – zda pouze všeobecně nebo na základě například konkrétních politických událostí nebo v reakci na chování určitých politiků.

Zdroj politické nespokojenosti může tvořit mnoho faktorů. Lukáš Linek například uvádí, že politická nespokojenost je primárně určována hodnocením ekonomického vývoje a rozšířením politické korupce. Naopak minimální vliv na politickou nespokojenost u občanů má například věk, pohlaví či sebezařazení na škále levice-pravice. (Linek 2010: 132–133) Nespokojenost s politickou situací, institucemi a politickými aktéry pak může mít různé důsledky. Ve volbách vede k četnějším hlasování pro opoziční a nikoli vládní strany či nová politická hnutí (viz například hnutí ANO 2011 či Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013). Překvapivě však nemá politická nespokojenost téměř žádný vliv na volební účast. Negativní hodnocení politiky obecně pak může vést k takzvanému institucionálnímu odcizení jedince. Institucionálně odcizení jedinci mají pocit, že politické instituce a politici nereagují na jejich požadavky a navíc mají pocit, že nemohou fungování či stav politiky nijak ovlivnit. (Tamtéž: 151–152, 154–155)

Politická nespokojenost by mohla také vést ke snížení zájmu o politiku. V české společnosti je v současné době úroveň politické aktivity poměrně nízká. Avšak to neznamená, že by se většina českých občanů o politické dění vůbec nezajímala. Právě naopak, v roce 2009 proběhlo šetření, které zkoumalo tento aspekt politické kultury, a výsledky ukázaly, že 56 % dotázaných se o politiku zajímá velmi nebo alespoň částečně. Často se však jedná především o pasivní sledování politiky v televizi, novinách či na internetu, avšak aktivní zapojení jedinců do politické činnosti (například účast na politickém shromáždění nebo snaha něco změnit) je v České republice nízké. (Červenka

2009: 7) Nízká míra politické angažovanosti je v největší pravděpodobnosti důsledkem komunistického režimu, kdy svobodné působení v politice nebylo povoleno. Tato skutečnost pak může společně s dalšími faktory brzdit vývoj demokratické politické kultury po vzoru západních zemí.

V této kapitole byly představeny některé typické rysy české národní povahy i politické kultury. Odkazováno bylo především na vliv komunistického režimu a jeho praktik. Samotný stav současné politické kultury v České republice byl pak zkoumán pomocí sledování důvěry ve vybrané politické instituce a míry nespokojenosti s politikou. Na základě těchto průzkumů můžeme ohodnotit současnu českou politickou kulturu jako poměrně nízkou ve srovnání se západními demokraciemi, ale zároveň jako standardní v rámci postkomunistické střední a východní Evropy.

Závěr

Práce se věnuje problematice politické kultury. V posledních letech se o politické kultuře nějakého národa nebo země mluví poměrně často. I přes časté užívání je však tento pojem stále v mnoha případech chápán nedostatečně či zcela špatně. Nejistota ohledně obsahu politické kultury ovšem nepanuje pouze mezi běžnou veřejností či novináři, ale i mezi odborníky. Současně ve společenských vědách neexistuje shoda na jedné správné a všemi uznávané definici politické kultury. V první kapitole této práce jsem se proto zaměřila na samotný pojem a jeho obsah. Na základě několika již existujících definic jsem vymezila obsah politické kultury tak, jak ho využívá především politická věda a jak je současně využíván i v této práci. Politickou kulturu jsem tak vymezila jako subjektivní stránku politického jednání. Jedná se o rozložení postojů, názorů a orientací jednotlivců k politickému systému jako celku (tedy i k jeho aktérům a institucím), z nichž poté vychází také politické chování jedince v rámci tohoto systému. Také jsem vyvrátila mylnou domněnku, že politická kultura zahrnuje pouze chování politiků, protože tak ji chápe mnoho lidí. Dále jsem se věnovala různým faktorům, které mohou mít na podobu politické kultury národa vliv, zmiňme zde například historickou zkušenost, geopolitické vlivy, náboženství, ekonomickou situaci či sociální strukturu.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na výzkum politické kultury v mezinárodním prostředí. Výzkum politické kultury jako samostatné oblasti politické vědy tak, jak ho chápeme dnes, se začal rozvíjet až v 50. letech 20. století ve Spojených státech amerických. Do té doby se této problematice věnovali různí autoři v rámci politické filozofie, později pak sociologie nebo v rámci zkoumání národního charakteru. Na začátku této kapitoly se proto věnuji stručné historii výzkumu a upozorňuji zde zvláště na významný vliv sociologie a autorů jako jsou Talcott Parsons či Max Weber. Z mezinárodní tvorby je zde následně kladen důraz na studii *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* od autorů Gabriela Almonda a Sidneyho Verby vydanou v roce 1963. Tato studie se stala v oblasti výzkumu politické kultury doslova přelomovou především pro první ucelenou konceptualizaci politické kultury a mezinárodní komparaci politických kultur pěti odlišných zemí. Proto jsem se rozhodla představit teoretickou konceptualizaci politické kultury v *The Civic Culture* i v této práci a zaměřila jsem se zvláště na jednotlivé typy politické kultury – parochiální, poddanskou, participační a občanskou kulturu (*civic culture*). V závěru kapitoly jsem stručně

představila některé pokračovatele Gabriela Almonda, konkrétně Ronalda Ingleharta, Roberta Putnama a Arona Wildavského.

Třetí kapitola je věnována politické kultuře v rámci českých společenských věd. Nejprve zde uvádím tradici výzkumu této problematiky, která se v českých zemích objevuje na počátku 20. století v dílech Tomáše Garriguea Masaryka a Edvarda Beneše až do současnosti. Upozorňuji zde na velmi významný vliv historických událostí, které narušily kontinuitu vývoje českého národa a tudíž i politické kultury. V této souvislosti upozorňuji zejména na existenci komunistického režimu a jeho vliv na podobu současné politické kultury v České republice, jehož projevy můžeme označit jako posttotalitní syndrom. Ten se projevuje například převahou negativních emocí ohledně politického systému či pasivitou v rámci rozhodování. V krátkosti se zde také věnuji politické kultuře v prostoru postkomunistické střední a východní Evropy, včetně výzev a problémů, kterým musíme při výzkumu politické kultury v těchto zemích čelit.

Ve čtvrté kapitole charakterizuji podobu současné politické kultury v České republice a následně hodnotím její stav na základě výzkumů veřejného mínění. Jako typické rysy české politické kultury uvádím například přenášení osobní odpovědnosti a rozhodování na paternalistický stát, neochotu a nezájem občanů účastnit se veřejného života či dlouhodobě nízkou důvěru v politické instituce. Poté se věnuji výzkumům veřejného mínění, pomocí nichž sleduji důvěru ve vybrané politické instituce a spokojenost s politikou v letech 1993 až 2013. Konkrétně jsem se zaměřila na důvěru občanů v prezidenta republiky, vládu a Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky. Sledovala jsem vzrůstající a klesající tendence a snažila se je vysvětlit konkrétními příčinami (většinou se jedná o konkrétní politické a ekonomické události). V případě nespokojenosti s politikou jsem se zaměřila také na některé důsledky, jakými je například hlasování pro opoziční politické strany. V závěru kapitoly jsem poté zhodnotila stav současné politické kultury v České republice jako nízký ve srovnání se západními demokraciemi, ale zároveň jako standardní v rámci postkomunistické střední a východní Evropy.

V úvodu práce jsem si zvolila celkem tři výzkumné otázky. První otázka zněla: *Jaké je základní teoretické vymezení pojmu politická kultura a její konceptualizace?* Na tuto otázku jsem odpověděla v první kapitole, kde jsem vymezila obsah pojmu politická kultura a následně ve druhé kapitole, kde jsem se věnovala teoretickému vymezení politické kultury v díle *The Civic Culture*. Obsah politické kultury jsem vymezila na základě několika již existujících definic jako subjektivní stránku lidského myšlení a

jednání. Politickou kulturu tvoří soubor postojů, názorů, hodnot a orientací jednotlivců k politickým objektům. Mezi politické objekty řadíme politický systém jako celek, člověka jako politického aktéra, dále vstupové složky (politické strany, zájmové skupiny a masová média) a výstupové složky (byrokracii, soudy nebo státní politiky). Politická kultura určité země se poté charakterizuje na základě toho, jaké orientace k jednotlivým politickým objektům se v dané společnosti vyskytují. Podle Almonda a Verby existují tři základní typy politické kultury – parochiální, poddanská a participační. Specifickým typem je poté občanská kultura (*civic culture*), která se vyznačuje vyváženou přítomností všech uvedených kulturních typů a představuje jeden ze základních prvků fungující demokracie. Teoretické vymezení pojmu politická kultura je v této práci odvozeno z perspektivy politologie.

Následovala druhá otázka: *Jaké rysy a charakteristiky vykazuje česká politická kultura po roce 1989?* Česká politická kultura je charakteristická diskontinuitou ve svém vývoji v důsledku mnoha historických událostí, včetně pádu komunistického režimu. V prvních letech po sametové revoluci byla česká společnost roztržena na příznivce komunistického režimu (zpravidla generace tímto režimem vychovaná) a odpůrce komunismu. Mnoho typických rysů současné politické kultury má svůj původ právě v komunistickém režimu, zmiňme například nedůvěru ve většinu ústavních a politických institucí i politiku obecně, rozlišování na my (obyčejní lidé) versus oni (politici), náchylnost podlehnout demagogickému populismu politických stran ve volbách či pasivní rezistenci vůči politickému systému. Pasivní rezistence znamená nezájem občanů se politicky angažovat, většinou v důsledku osobního přesvědčení, že sám jedinec nemůže v politice nic změnit nebo alespoň ovlivnit. Politický systém je českými občany v mnoha ohledech vnímán negativně, jednotlivé instituce nedosahují vysoké důvěry. Z komunistického režimu dále přetrvává potřeba základních životních jistot a paternalistického státu, který se postará o občany v době krize, zejména ekonomické. Charakteristická je dále například také špatná komunikace jak mezi politickými aktéry a veřejností, tak mezi politickými aktéry navzájem. Typickým rysem české politické kultury po roce 1989 se věnují částečně kapitoly tři a čtyři.

Poslední otázka zněla: *Jaký je současný stav české politické kultury a které faktory ho velmi významně ovlivňují?* Odpovědi na tuto otázku pak najdeme v druhé části čtvrté kapitoly, ve které hodnotím stav současné politické kultury v České republice na základě výsledků výzkumů veřejného mínění. Na základě zkoumání důvěry občanů ve vybrané politické instituce a hodnocení spokojenosti či nespokojenosti s politikou, od vzniku

samostatné České republiky v roce 1993 až do současnosti, docházím k závěru, že současná česká politická kultura je relativně nízká ve srovnání se západními demokraciemi. V kontextu zemí postkomunistické střední a východní Evropy však představuje česká politická kultura jakýsi standard a oproti některým zaostalejším zemím tohoto regionu bychom ji mohli dokonce označit za vysokou. Na současném stavu politické kultury se podílelo zejména několik faktorů – za nejdůležitější jsou považovány ekonomická situace a její vliv na občany, četné politické krize a aféry či negativní postoje veřejnosti směrem k politice.

Na základě uvedených výzkumných otázek se poté podařilo ověřit hypotézy stanovené v úvodu práce. Byl tak potvrzen předpoklad, že v České republice i po roce 1989 nadále přetrvávají určité zvyky či očekávání, které mají svůj původ v komunistickém režimu. Tyto prvky pak negativně ovlivňují vývoj politické kultury v České republice po roce 1989. Dále bylo potvrzeno, že některé ukazatele, na jejichž základě můžeme hodnotit stav politické kultury dané země, vykazují v českém prostředí trvale nízké hodnoty (konkrétně se v této práci jedná o důvěru v politické instituce, hodnocení spokojenosti s politickou situací a politikou obecně či míru politické angažovanosti). Na základě těchto ukazatelů je pak současná politická kultura v České republice označována za velmi nízkou.

Práci hodnotím jako úspěšnou z hlediska zodpovězení výzkumných otázek a potvrzení stanovených hypotéz. Určité nedostatky však spatřuji v analytické části věnující se hodnocení současné politické kultury v České republice na základě výzkumů veřejného mínění. Bakalářská práce svým rozsahem neumožňuje podrobnější analýzu politické kultury na základě konkrétních událostí. Po dostačujícím obecném vysvětlení teoretického konceptu politické kultury v důsledku jeho rozmanitosti a šířky záběru již nezbývá prostor pro podrobnou analytickou část. To je také důvod, proč bych se tomuto tématu chtěla věnovat i ve své budoucí magisterské diplomové práci. Mým záměrem bude sledovat proměny politické kultury v České republice v důsledku různých společenských, politických či ekonomických událostí, jako jsou například pády vlády, korupční skandály či významné ekonomické reformy. Hlavním cílem tak nebude zejména teoretické ukotvení pojmu politická kultura, ale konkrétní empirická analýza podávající vysvětlení ve změnách postojů, názorů a orientací směrem k politickému systému a chování občanů v rámci tohoto systému. Touto prací bych tak ráda alespoň částečně přispěla k výzkumu české politické kultury.

Zahraniční odborná literatura se tématu politické kultury věnuje dlouhodobě a můžeme tak nalézt řadu kvalitních studií, které se touto problematikou zabývají. Nechybí ani poměrně velké množství komparativních analýz různých zemí. Jinak je tomu bohužel v rámci českých společenských věd. V České republice se tématu politické kultury věnuje jen málo odborných publikací a většinou představují pouze přehledy různých teorií a konceptualizací. Chybí tak tituly, které by do výzkumu politické kultury přinesly nějaké nové poznatky či perspektivy. Po sametové revoluci se v tomto ohledu rozšířily víceméně pouze výzkumy veřejného mínění a zkoumání stavu politické kultury na základě jejich výsledků. Z těchto výzkumů pak vychází poměrně velké množství odborných článků, které však nepřicházejí s mnoha různými vysvětleními či poznatky a často se tak navzájem pouze parafrázují. Výzkumy veřejného mínění navíc umožňují zkoumat proměny a stav politické kultury v dané zemi pouze z jedné perspektivy. Potenciál politické kultury při vysvětlování současné politické situace či vztahu občanů k politice a politikům tak není plně využit. V oblasti politické kultury tak bude potřeba provést ještě řadu výzkumů, které se nebudou omezovat pouze na výsledky veřejného mínění, ale naopak vnesou do výzkumu nové perspektivy a poznatky, které bude možné v tomto ohledu využít.

Prameny a literatura

Almond, Gabriel A. 1956. „Comparative Political Systems.“ *The Journal of Politics* 18 (3): 391–409.

Almond, Gabriel A. 1980. „The Intellectual History of the Civic Culture Concept.“ Pp. 1–36 in Gabriel A. Almond, Sidney Verba (eds.). *The Civic Culture Revisited*. Boston, Toronto: Little, Brown and Company.

Almond, Gabriel A., Sidney, Verba. 1989. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. London: SAGE Publications, Inc.

Berg-Schlosser, Dirk, Theo, Stammen. 2000. *Úvod do politické vědy*. Praha: Institut pro středoevropskou politiku a kulturu.

Bernardyová, Alžběta. „Důvěra občanů v Parlament České republiky.“ *Socioweb.cz*, 10/2008 (online).

Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=359&lst=106> (18. 6. 2014)

Broderick, Kristin J. 2000. *The Economy and Political Culture in New Democracies: An analysis of democratic support in Central and Eastern Europe*. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing.

Brown, Archie, Jack, Gray (eds.). 1979. *Political culture and political change in communist states*. London, Basingstoke: The Macmillan Press.

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2010. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v prosinci 2010.“ *Naše společnost*, 20. 12. 2010 (pdf). Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/instituce-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-a-spokojenost-s-politickou-situaci-v-prosinci-2010> (15. 6. 2014)

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2011. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v prosinci 2011.“ *Naše společnost*, 2. 1. 2012 (pdf). Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/institute-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-a-spokojenost-s-politickou-situaci-v-prosinci-2011> (15. 6. 2014)

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2012. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v prosinci 2012.“ *Naše společnost*, 3. 1. 2013 (pdf). Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/institute-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-a-spokojenost-s-politickou-situaci-v-prosinci-2012> (15. 6. 2014)

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2013. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v prosinci 2013.“ *Naše společnost*, 20. 12. 2013 (pdf). Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/institute-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-a-spokojenost-s-politickou-situaci-v-listopadu-2013-2> (15. 6. 2014)

Červenka, Jan. 2009. „Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění.“ *Naše společnost* 7 (2): 3–15.

Frič, Pavol. 1996. „Czechs and Slovaks after the Velvet Divorce.“ Pp. 191–204 in Fritz Plasser, Andreas Pribersky (eds.). *Political Culture in East Central Europe*. Aldershot: Avebury.

Inglehart, Ronald. 1988. „The Renaissance of Political Culture.“ *The American Political Science Review* 82 (4): 1203–1230.

Klicperová-Baker, Martina, Ivo K. Feierabend, Siyka Kovacheva, Larissa Titarenko, Jaroslav Košťál, C. Richard Hofstetter. 2007. *Demokratická kultura v České republice. Občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu*. Praha: Academia.

Linek, Lukáš. 2010. *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: SLON.

Maříková, Hana, Miloslav Petrusek, Alena Vodáková. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Pecka, Emanuel, Aleš Lisa, Vladimír Prorok, Jan Rataj, Jan Škaloud. 2000. *Politická kultura v ČR*. Praha: VŠE.

Pecka, Emanuel. 2010. *Sociologie politiky*. Praha: Grada Publishing.

Pehe, Jiří. 1997. „Politická kultura v České republice.“ *Pehe.cz*, 27. 10. 1997 (online). Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/1997/politicka-kultura-v-ceske-republice> (26. 4. 2014)

Plasser, Fritz, Peter, Ulman. 1996. „Measuring Political Culture in East Central Europe. Political Trust and System Support.“ Pp. 3–33 in Fritz Plasser, Andreas Pribersky (eds.). *Political Culture in East Central Europe*. Aldershot: Avebury.

Prorok, Vladimír, Aleš, Lisa. 2003. *Politologie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Pye, Lucian W. 1965. „Introduction: Political Culture and Political Development.“ Pp. 3–26 in Lucian W. Pye, Sidney Verba (eds.). *Political Culture and Political Development*. New Jersey: Princeton University Press.

Sekaninová, Jana. 2013. *Role politické kultury a současná česká společnost. Bakalářská práce*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Schöpflin, George. 1993. „Culture and Identity in Post-Communist Europe.“ Pp. 16–34 in Stephen White, Judy Batt, Paul G. Lewis (eds.). *Developments in East European Politics*. Basingstoke, London: The Macmillan Press.

Skovajsa, Marek. 2005. „Klasická koncepce politické kultury v díle Gabriela A. Almonda.“ *Politologická revue* 2: 3–26.

Skovajsa, Marek. 2006. *Politická kultura: přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha: Karolinum.

Šilerová, Zdena. 2005. „Politická kultura v České republice.“ *Politologická revue* 1: 145–161.

Švanda, Pavel. 2003. „Kulturní politika a politická kultura.“ *Revuepolitika.cz*, 20. 7. 2003 (online). Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/834/kulturni-politika-a-politicka-kultura> (11. 6. 2014)

Vajdová, Zdenka. 1996. „Politická kultura – teoretický koncept a výzkum.“ *Sociologický časopis* 32 (3): 339–351.

„Vláda Petra Nečase.“ *Aktualne.cz*, 12. 1. 2012 (online). Dostupné z: <http://www.aktualne.cz/wiki/politika/vlada/r~i:wiki:703/> (18. 6. 2014)

Vodička, Karel, Ladislav, Cabada. 2007. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál.

Zvěřinová, Iva. „Důvěra, nedůvěra a skepse k institucím občanské společnosti.“ *Socioweb.cz* (online). Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=216&lst=107> (18. 6. 2014)

Abstrakt

Práce se věnuje problematice politické kultury. Nejprve jsem se zaměřila na samotný pojem politické kultury a jeho obsah, protože jedna všemi přijímaná definice tohoto pojmu neexistuje. Mým cílem bylo tedy nejprve vymežit obsah pojmu politická kultura a upřesnit tak rámec, do kterého je zasazena tato práce. Následně jsem se věnovala dosavadnímu výzkumu politické kultury jak v mezinárodní tvorbě, tak v českých společenských vědách. Představila jsem teoretickou konceptualizaci politické kultury Gabriela Almonda a Sidneyho Verby uvedenou v díle *The Civic Culture*. Tomuto dílu jsem se věnovala z toho důvodu, jelikož se stalo v oblasti výzkumu politické kultury zcela přelomovým. Dále jsem se zaměřila na výzkum a vývoj politické kultury v České republice. V této souvislosti jsem upozornila na diskontinuitu historického vývoje českého národa a politickou kulturu v rámci postkomunistické střední a východní Evropy. Na základě zjištěných poznatků a výzkumů veřejného mínění jsem poté zhodnotila stav současné politické kultury České republiky a uvedla některé z jejích charakteristických rysů.

Klíčová slova: politická kultura, výzkum, Gabriel Almond, Česká republika, komunismus, národní charakter, výzkum veřejného mínění.

Abstract

The thesis deals with the matters of political culture. At first, I was focused on the term political culture alone, and also on its content because there is no universal definition of the term. The aim was to define the content of the term political culture and to specify the area this thesis covers. Then I was dealing with the existing research of political culture internationally but also in the Czech social matters. I introduced the theoretical concept of Gabriel Almond and Sidney Verba's political culture, mentioned in their work *The Civic Culture*. The reason I covered this piece was that it became a groundbreaking point in the terms of political culture research. Next, I focused on the research and evolution of political culture in the Czech Republic. In connection to that I pointed out the discontinuity of historical course of the Czech nation and political culture in the terms of post-communist central and east Europe. Based on the discovered findings and public research, I assessed the current situation of political culture in the Czech Republic, and I presented some of its characteristics.

Keywords: political culture, research, Gabriel Almond, the Czech Republic, communism, national character, public opinion research.